

UDK: 272-9(497.15)''1908/1912''
272-726.1 Stadler J.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: lipanj 2019.

Milenko KREŠIĆ
Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu
Josipa Stadlera 5, BiH - 71000 Sarajevo
milennokresic1@gmail.com

NADBISKUP STADLER I HRVATSKA NARODNA ZAJEDNICA: NASTANAK I RAZVOJ SUKOBA TE MISIJA IZMIRENJA APOSTOLSKOG DELEGATA P. BASTIENA (1908.-1912.)

Sažetak

Autor u radu obrađuje nastanak i razvoj sukoba između nadbiskupa Stadlera i Hrvatske narodne zajednice te misiju ap. delegata Pierrea Bastiena u izmirenju zavađenih strana. Rad je podijeljen u dva dijela. U prvom dijelu obrađuje se nastanak i razvoj sukoba, odnosno događanja od 1908. do kraja 1910., a u drugom dijelu misija delegata Bastiena koja je u ovom pitanju trajala od kraja 1910. do početka 1912. godine. Sukob je nastao zbog uvrštenja, odnosno neuvrštenja katoličkog principa u statute Zajednice. Nadbiskup Stadler je smatrao da Zajednica, ako se želi brinuti oko prosperiteta Hrvata katolika, to mora činiti u skladu s principima katoličke vjere i to jasno istaći u svojim statutima, dok je vodstvo Zajednice smatralo da to nije potrebno. Sukob se zaoštrio nakon aneksije 1908. i najave organiziranja političkog života, odnosno najave izbora i sazivanja parlamenta. Stadler je u to vrijeme pojačao pritisak na vodstvo Zajednice. Bojeći se da bi Zajednica mogla voditi politiku bez suradnje s crkvenim strukturama, ponovo je inzistirao na uvrštenju katoličkog principa u statute zatraživši također od Zajednice da radi u suradnji sa svećenstvom. Kad je Zajednica i to odbila, pokušao je promijeniti vodstvo Zajednice, ali nije uspio. Tijekom tih događanja došlo je do podjele među svećenstvom. Dijecezansko svećenstvo pristalo je uz Stadlera, dok je franjevačko davalo podršku Zajednici. Vidjevši da ništa ne može promijeniti u Zajednici, Stadler je krenuo u osnivanje nove političke organizacije - Hrvatske katoličke udruge. Osnovavši Udrugu, zabranio je pastoralnom svećenstvu svoje biskupije članstvo u Zajednici. Dijecezansko svećenstvo ga je poslušalo, a franjevačko, premda je službeno izašlo iz Zajednice, i dalje je na terenu radilo za Zajednicu. Međusobne optužbe, koje su ponekad prelazile granice pristojnosti i crkvenosti, postale su javne. Kako je problem evidentno postao crkveni, i jedna i druga strana zatražile su intervenciju Svete Stolice koja je u BiH odlučila poslati u misiju izmirenja benediktinca P. Bastiena u službi apostolskog delegata. Delegat je u spomenutoj misiji radio od kraja 1910. do početka 1912. godine. Nakon tri mjeseca

boravka u Bosni krajem ožujka 1911. poslao je Svetoj Stolici prvo izvješće o katoličkom razdoru u BiH. Bastienovo izvješće i činjenice koje su se dogodale, a koje su dovele do sukoba, u mnogočemu se ne slažu. Kao glavnog krivca za sukob označio je nadbiskupa Stadlera premda je dio odgovornosti pripisao i Zajednici i franjevcima. Najprije je sukob pokušao riješiti posredujući u misiji pomirenja i iznalaženju rješenja s crkvenom hijerarhijom. Misija nije urodila plodom. Stavovi nadbiskupa Stadlera i biskupa Markovića koji je bio za Zajednicu ostali su nepromijenjeni. Nakon neuspjeha s crkvenom hijerarhijom okrenuo se vodstvu Zajednice i Udruge. Obje strane su bile raspoložene za ujedinjenje. Glavni problem koji se postavio bilo je opoziv Stadlerove zabrane svećenstvu da čini dio Zajednice. Predstavnici Udruge su predlagali povlačenje opoziva kad dođe do sjedinjenja, a predstavnici Zajednice tražili su opoziv kao uvjet za pregovore. Bastien je inzistirao na uvjetu Zajednice. U vrijeme Bastienova pregovaranja s predstavnicima Zajednice i Udruge u posredovanje oko pomirenja uključila se Stranka prava iz Zagreba. Bastien je zamoljen da ne sudjeluje u pregovorima. Premda nije sudjelovao u pregovorima, i dalje je inzistirao na Stadlerovu opozivu zabrane. Stadler je to vješto izbjegavao sve dok nije došlo do sjedinjenja u siječnju 1912. Nakon sjedinjenja objavio je opoziv.

Ključne riječi: nadbiskup Stadler, Hrvatska narodna zajednica, Hrvatska katolička udruga, sukob, franjevci, dijecezanski kler, Sveta Stolica, misija izmirenja – ap. delegat P. Bastien.

Uvod

Prvo moguće političko javno djelovanje od propasti srednjovjekovne bosanske kraljevine bosanskohercegovački Hrvati katolici počeli su s razdorom, odnosno sukobom. Početna neslaganja između nadbiskupa Josipa Stadlera, koji je kao vrhbosanski metropolit do tada „vodio“ glavnu riječ kad se radilo o bosanskohercegovačkim katolicima, i vodstva *Hrvatske narodne zajednice*, čije je vodstvo povjereno laicima kojima su se kasnije pridružili franjevci, s početka 1908. prerasla su u raskol, odnosno sukob koji je trajao od 1909. do početka 1912. Sukob je zahvatio sve pore bosanskohercegovačkog katoličkog bića. Povod sukobu bio je Stadlerov zahtjev da *Zajednica*, kao ona koja je ustanovljena da vodi brigu oko političkog, kulturnog i gospodarskog razvoja bosanskohercegovačkih Hrvata, koji su bili katolici, u svoje statute uvrsti da će to činiti na temelju principa katoličke vjere i odbijanje spomenute *Zajednice* da to učini.

Budući da je ovo evidentno postao crkveni sukob, nadbiskup Stadler je zatražio rješenje od Svete Stolice. Druga strana, bojeći se da ne bi Sveta Stolica odlučila u korist Stadlera, također je zatražila njezinu intervenciju. Kako su informacije bile oprečne, Sveta Stolica je odlučila 1910. stvar ispitati i u Bosnu i Hercegovinu poslati svojega delegata P. Bastiena, koji je svoju misiju o ovom pitanju završio početkom 1912. godine.

O sukobu nadbiskupa Stadlera i njegove strane i Zajednice i onih koji su je podržavali već je pisano. Posebno tu treba spomenuti dva djela koja su i najčešće korištena u ovom radu a to su studija Luke Đakovića *Političke organizacije bosanskohercegovačkih Hrvata katolika* (Sarajevo: 1986.), pisana u komunističkoj koncepciji odnosa prema Stadleru, koja obrađuje problem do otvaranja Sabora 1910. i studija Zorana Grijaka *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera* (Zagreb: 2001.) koja daje različitu interpretaciju od one Đakovićeve.

U radu koji slijedi obrađen je nastanak i razvoj sukoba te misija apostolskog delegata P. Bastiena. Rad je rađen uglavnom na temelju arhivske građe vatikanskih i austrougarskih arhiva od kojih jedan veliki dio, osobito onaj koji se tiče Bastienove misije, do sada nije korišten, te objavljenih radova, posebno dviju spomenutih studija.

I. Pregled događaja prije Bastienova dolaska ili geneza sukoba

1. Od osnutka Zajednice do osnutka Udruge

S ciljem kulturno-političkog okupljanja bosanskohercegovačkih Hrvata u kolovozu 1906., prilikom posvete barjaka Hrvatskog pjevačkog društva „Vlašić“ u Docu kod Travnika, osnovana je *Hrvatska narodna zajednica*. Jedan od osnivača *Zajednice* bio je i nadbiskup Stadler. Vodstvo *Zajednice* povjereno je laicima, tzv. *Odboru šestorice*, koji su trebali sastaviti pravila *Zajednice* i poraditi na njihovu odobrenju kod nadležnih austrougarskih vlasti. Pravila su odobrena u studenom 1907. i već početkom sljedeće godine počelo se s organiziranjem *Zajednice* na terenu. *Zajednica* je osnovana kao kulturno-gospodarsko-prosvjetna organizacija, međutim njezino je vodstvo još u jesen 1906. sastavilo i tajni politički program u obliku *Punktacija* čije su glavne karakteristike bile: 1. sjedinjenje Bosne i Hercegovine s ostalim hrvatskim zemljama; 2. nedopuštanje cijepanja hrvatskog političkog tijela; 3. suradnja s muslimanima s ciljem njihova pridobivanja za hrvatstvo.³²

Pravila *Zajednice* donesena su nadbiskupu Stadleru na uvid tek u siječnju 1908., tj. „post factum“ nakon što ih je vlada već bila odobrila.

³² O osnivanju *Hrvatske narodne zajednice* pogledati: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata (I. dio: Do otvaranja Sabora 1910.)*, (Zagreb: Globus, 1985.), 229-232; Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet; Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija, 2001.), 177-178.

Dobivši pravila na uvid, Stadler je zaključio i o tome obavijestio vodstvo *Zajednice* da ih ne može odobriti niti preporučiti svećenstvu jer, prema njemu, *Zajednica* ako želi vršiti prosvjetnu ulogu među Hrvatima katolicima, mora stajati ne samo na nacionalnom hrvatskom nego i „na katoličkom vjerskom stanovištu“.³³ Naime, u odobrenim pravilima *Zajednice* u §2 stajalo je samo da je svrha zajednice „gospodarsko i prosvjetno podizanje hrvatskog naroda“ bez ikakva spomena da će to činiti na temelju katoličke vjere.³⁴

Dobivši nadbiskupovo pismo, članovi *Središnjeg odbora* posjetili su nadbiskupa krajem veljače 1908. i dogovorili s njim da će pravila *Zajednice* promijeniti u roku od godinu dana, prema nadbiskupovoj želji, tj. da će *Zajednica* kao organizacija Hrvata katolika biti utemeljena na katoličkom vjerskom principu „isključivši muslimane“. Zauzvrat je nadbiskup obećao da će svećenstvu i narodu preporučiti učlanjenje u *Zajednicu*.³⁵ Što je obećao, nadbiskup je učinio u ožujku iste godine. Okružnicom objavljenom

³³ Stadlerove riječi: „Zajednica bi morala biti prosvjetna organizacija, koja će voditi brigu oko moralnog i umstvenog odgoja naroda. Ni jedan biskup, pa ni jedan osvjedočeni katolik ne bi mogao nikada dopustiti da se katolički narod odgaja drukčije nego u katoličkom duhu i po katoličkim načelima. Prosvjeta što bi se imala širiti među katoličkim narodom, ne smije da bude druga nego kršćanska prosvjeta, moralni odgoj katoličkog naroda mora se osnivati na principima katoličkog morala. Zajednica, ako bi htjela vršiti ovaj zadatak u prosvjetom pravcu za Hrvate katoličke vjere, morala bi da stoji ne samo na hrvatskom, nego i na katoličkom vjerskom stanovištu“. Nadbiskup Stadler Središnjem odboru, veljača 1908., - citirano prema: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 272.

³⁴ Vodstvo *Zajednice* tiskalo je i drugu verziju pravila u kojoj je u §2 stajalo da je katoličko društvo te da u vjersko-prosvjetnim pitanjima stoji prema svakome na stanovištu katoličke vjere. Međutim, tekst ove verzije, premda je usvojen na zasjedanju Središnjeg odbora u prosincu 1908., nikad nije predan niti odobren od Zemaljske vlade. Čini se da je trebao poslužiti samo da „zamaгли oči“ nadbiskupu Stadleru kako ne bi stvarao problema oko formiranja spomenutog udruženja. O drugom članku pravila u neodobrenoj verziji: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 235-236.

³⁵ „Kad su vogje H.N.Z. vidjeli, da ću ustati protiv nje, zamoliše me, neka to ne bih učinio, jer da će oni promijeniti pravila za godinu dana i staviti ih na temelj sv. vjere isključivši muslimane. I ja, zamoljen i nagovoren od mnogih prijatelja, pristanem na to ter uvjetno preporučim H.N.Z rekavši, da će se muslimani tečajem jedne godine za se organizirati, a onda da ćemo se i mi katolici za se takogjer organizirati.“ Pastoralna poslanica nadbiskupa Stadlera „Crkveni duh i katolički osjećaj“ 20. veljače 1910., Josip STADLER, *Pod zastavom Srca Isusova, Pastoralne poslanice svećenstvu i puku*, Pavo JURIŠIĆ (ur.), (Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija [etc], 2001.), 613. O ovome također sa svojim komentarima: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 273-274.

u *Vrhbosni* preporučio je svećenstvu „da što više članova nastoje pribaviti za našu Hrvatsku Zajednicu“.³⁶

Potom je došlo do aneksije Bosne i Hercegovine početkom listopada 1908. godine. Aneksionim proglasom bilo je najavljeno da će u Bosni i Hercegovini slijediti izbori i sazivanje zemaljskog sabora na konfesionalnoj osnovi. Poslije obavljenih poklonstvenih deputacija nadbiskup se odlučio pozabaviti pitanjem političkog organiziranja katolika i njihovom pripremom za buduće izbore. Sazvao je u Sarajevu 13. prosinca 1908. „bora-veći redovnički i svjetovni kler“ na vijećanje o novonastalim prilikama. Na vijećanju su usvojeni zaključci prema kojima bi se trebala uskladiti buduća politika *Zajednice*. Zaključci su se u biti sastojali u tome da *Zajednica* mora biti utemeljena na katoličkom principu i da vodstvo *Zajednice* u svim bitnim pitanjima koji se tiču Hrvata katolika treba raditi sporazumno sa svećenstvom. Pismo sa zaključcima područnog svećenstva poslano je Središnjem odboru *Zajednice* 31. prosinca 1908. Odgovor se očekivao do 20. siječnja 1909. godine.³⁷

Zaključke „područnog svećenstva“ Središnji odbor *Zajednice* odbio je prihvatiti krajem siječnja 1909., dobivši prije toga podršku okružnih i mjesnih odbora koji su bili zadovoljni dosadašnjom politikom vodstva i nisu htjeli da se pravila *Zajednice* mijenjaju u vjerskom duhu.³⁸ U međuvremenu je „Nekoliko fratara koji shvaćaju situaciju“ poslalo cirkularno pismo, odnosno božićnu i novogodišnju čestitku svim bosanskim i hercegovačkim franjevcima kojom ih je upozorilo da se ne daju zavesti od Stadlera i poći njegovim putem u odnosu prema *Zajednici*. Preporučeni im je oprez i privremena pasivnost.³⁹

U isto vrijeme kad se pokušalo uskladiti politiku *Zajednice* sa željama nadbiskupa i „područnog svećenstva“ krajem prosinca 1908. pojavila se tema budućih izbora i sudjelovanja svećenstva na njima u smislu pasivnog prava glasa. Nadbiskup je tražio od Svetog Oca dopuštenje da

³⁶ Pastoralna poslanica „Rješenje socijalnog pitanja u Bosni i Hercegovini“ 20. ožujka 1908., *Pod zastavom Srca Isusova*, 578. O ovome također sa svojim komentarima: Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 273-275.

³⁷ Pismo je objavljeno u *Vrhbosni* u veljači 1909. pod naslovom: „Što hoćemo u H.N.Z.?!“, *Vrhbosna* 2 (1909.), 31. Sadržaj pisma s nekim netočnostima, svojim komentarima i tendencioznim tumačenjem objavio je L. Đaković. Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 284-285. Grijak preuzima od Đakovića. Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 454-455.

³⁸ Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 287-288.

³⁹ Pismo „Nekoliko franjevaca koji shvaćaju situaciju“, Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 287.

i franjevci u BiH imaju pasivno pravo glasa kao i svjetovni svećenici, međutim odgovor Svete Stolice bio je negativan.⁴⁰ O odluci Svete Stolice bio je upoznat i general Reda koji je o njoj obavijestio bosanskog i hercegovačkog provincijala.⁴¹

Doznajući za tu odluku Svetog Oca, bosanski franjevci su krivnju zbog nedobivanja pasivnog prava glasa pripisali nadbiskupu Stadleru.⁴² U tome smislu pisale su i neke hrvatske novine iza čijih su redaka, prema nadbiskupovu mišljenju, stajali neki franjevci, što je potaknulo nadbiskupa da promijeni mišljenje i bude zadovoljan odlukom Svete Stolice.⁴³ U veljači 1909. godine počele su pripremne rasprave o budućem zemaljskom saboru (anketna komisija) koje je organizirala Zemaljska vlada. Bili su pozvani prvaci bosanskih i hercegovačkih konfesija jer su budući zastupnici trebali biti birani prema konfesionalnom ključu. Predsjednik *Zajednice* Nikola Mandić založio se da franjevci imaju pasivno pravo glasa ističući da su oni iz *Zajednice* već poduzeli neke korake i kako namjeravaju sve poduzeti u tome pravcu tražeći od Zemaljske vlade da i ona diplomatskim putem djeluje prema istom cilju.⁴⁴ Također u veljači 1909. godine netko je od franjevacu u zagrebačkom *Obzoru* objavio odluku Svete Stolice o zabrani pasivnog prava redovničkom kleru.⁴⁵

40 Nadbiskup Stadler nunciju Belmonteu 17. 12. 1908., Archivio della Nunziatura di Vienna (Arch. Nunz. Vienna), vol. 729, f. 719v-720r; Nuncij Belmonte nadbiskupu Stadleru, „Nadbiskup Stadler, franjevci i sabor“, *Vrhbosna* 5 (1909.), 82. Nadbiskup je potaknuo provincijala bosanskih franjevca da isto zatraži od generala Reda. *ONDJE*.

41 „Nadbiskup Stadler, franjevci i sabor“, *Vrhbosna* 5 (1909.), 82; Velimir BLAŽEVIĆ, „Stadler i franjevci“ *Josip Stadler, život i djelo*, 409.

42 „Communis persvasio est, quod hoc evenerit per agitationem nostri archiepiscopi apud nuntium vindobonensem.“ Fra Franjo Jukić Generalnom delegatu 10. 3. 1909., *Curia Generale dei Frati Minori* (CGFM), Bosnia SK 161, f. 408r.

43 „Mgr. Arcivescovo si è mostrato altremodo soddisfatto di tale decisione, perchè, dice egli, già i Francescani hanno iniziato un movimento in senso contrario, ispirando articoli di giornali anche contro lo stesso Arcivescovo, quale oppositore delle candidature dei Regolari.“ Nuncij Belmonte kardinalu Merryju del Valu 23. 1. 1909., *Archivio segreto Vaticano* (ASV), *Archivio della Segreteria di Stato* (Segr. Stato), Rubrica 247, Fasc. 2, 1909., f. 143r.

44 Govor je na njemačkom, u jednom opširnijem pismu na latinskom, poslao fra Franjo Jukić Generalnom delegatu reda 23. ožujka 1909. godine. Fra Franjo Jukić Generalnom delegatu 23. 3. 1909., CGFM, Bosnia SK 161, f. 408v-409v. Slučaj spominje i nadbiskup Stadler. Nadbiskup Stadler Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909., Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije (AVN), s. d., 4.

45 Nadbiskup Stadler Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909., AVN, s. d., 1909., 4.

Na Mandićev govor i objavljivanje članka u *Obzoru* reagirala je *Vrhbosna* člankom „Nadbiskup Stadler, franjevci i sabor“ ističući da je Nadbiskup nepravедно napadnut u liberalnom tisku zbog odluke Sv. Stolice predbacujući franjevcima da se, podržavajući govor Nikole Mandića u predsaborskim raspravama i pisanje nekih hrvatskih novina, suprotstavljaju odluci Svete Stolice.⁴⁶ Na pisanje *Vrhbosne* odgovorilo je 10. ožujka 1909. deset profesora franjevačke gimnazije iz Visokog „Otvorenim pismom“ objavljenim u mostarskoj *Radničkoj obrani*, listu koji je pokrenuo član Središnjeg odbora HNZ-a Đuro Džamonja, u kojem su prigovorili *Vrhbosni* i *Hrvatskom dnevniku* da u svojim pisanjima rovarе protiv franjevaca nazvavši *Vrhbosnu* „priljubnicom „Pokretom“ i listom framazonskim“.⁴⁷ Vrhbosanski ordinariјat je tu izјavu proglasio „temeraria, scandalosa et suspecta de haeresi“ te zatražio od franjevaca kojih se to tiče da je opozovu inače će pasti pod kaznu suspenzije.⁴⁸ Nakon nekoliko pisama razmijenjenih između nadbiskupa i uprave provincije slučaj je na kraju riješen kompromisno. Visočki profesori su pristali potpisati izјavu u kojoj se odriču nekih tvrdnji iznesenih u „Otvorenom pismu“, a nadbiskup im je 3. svibnja 1909. godine digao kaznu te im ponovno podijelio aprobaciju.⁴⁹

U vrijeme trajanja „Visočke afere“ došlo je do još jednoga konflikta. U ožujku 1909. godine trebali su se u Sarajevu održati izbori za novo vodstvo *Zajednice*. Prema pisanju nadbiskupa Stadlera većina članova u Sarajevu bila je protiv Mandića. Međutim, Mandić je sve učinio da franjevce, a preko njih i puk, privuče k sebi kako bi dobio izbore. Na izbornu skupštinu doveli su franjevci iz okolnih mjesta velik broj naroda koji je podržao Mandića i njegovu struju.⁵⁰ Izvještaj Zemaljske vlade govori slično spočitavajući nešto i Stadlerovoj strani. Mandićeva strana, koja je u početku bila u manjini, nastojala je odgoditi početak izborne skupštine čekajući dolazak seljaka iz okolice Sarajeva koje su trebali do-

46 „Nadbiskup Stadler, franjevci i sabor“, *Vrhbosna* 5 (1909.), 82.

47 „Izjava nadbiskupskoga ordinariјata vrhbosanskog u Sarajevu“, *Vrhbosna* 6 (1909.), 1; Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 294. Đaković donosi dobar dio pisma iz *Radničke obrane*, ali bez riječi kojima su potpisnici pisma *Vrhbosnu* nazvali „priljubnicom „Pokreta“ i „listom framazonskim“. *Ondje*.

48 „Izjava nadbiskupskog ordinariјata vrhbosanskog u Sarajevu“, *Vrhbosna* 6 (1909.), 1; Velimir BLAŽEVIĆ, *Bosanski franjevci i nadbiskup dr. Josip Stadler* (Sarajevo: Svjetlo riječi, 2000.), 176.

49 Velimir BLAŽEVIĆ, *Bosanski franjevci*, 177.

50 Nadbiskup Stadler Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909., AVN, s. d., 1909., 4.

vesti franjevci. Tek kad su oni pristigli skupština je otvorena. Međutim, odgađanju početka skupštine pomogla je i Stadlerova struja, predvođena odgovornim urednikom *Hrvatskog dnevnika* Rudolfom Bojićem, s time što je cijelo vrijeme nastojala galamom onemogućiti rad skupštine čime je samo uspjela odgoditi njezin početak, što je išlo na ruku Mandićevoj strani.⁵¹ Nakon što je Mandić, odnosno strana kojoj je on na čelu, ponovo izabran, svjetovni svećenici su napustili *Zajednicu*.⁵²

2. Osnivanje Hrvatske katoličke udruge

U svibnju 1909. dogodio se još jedan pokušaj pomirenja. Naime, vodstvo *Zajednice* posjetilo je, zbog odsutnosti nadbiskupa Stadlera, biskupa Šarića, ali do dogovora nije došlo.⁵³ Nakon ovoga susreta nadbiskup je s krugom istomišljenika krenuo u osnivanje nove političke organizacije posve katoličkog karaktera. Početkom kolovoza 1909., uputio je „viđenijim katolicima – Hrvatima“ pismo s nacrtom pravila *Hrvatske katoličke udruge* (HKU ili *Udruga*).⁵⁴ Međutim, ni *Zajednica* nije mirovala. Prema pisanju nadbiskupa Stadlera u rujnu je njezino vodstvo na prijedlog biskupa Markovića donijelo zaključak, lažno ga datirajući u veljaču 1908., koji je trebao *Zajednicu* učiniti katoličkom i time osnivanje HKU učiniti besmislenim. Zaključak je glasio da će *Zajednica* ubuduće stajati, u pitanjima vjere i javne pouke, prema svojim katoličkim članovima na principima katoličke vjere i morala.⁵⁵ Negdje u to vrijeme, od rujna 1909. do siječnja

⁵¹ Izvještaj kotarskog predstojnika von Rabatića: Generalversammlung der „Hrvatska narodna zajednica“ am 7. März 1909., Relation, ABIH, ZMF, Präs., 668/1909., 1-4. Đaković također citira i interpretira ovaj dokument. Kad se njega čita, stječe se potpuno drugi dojam. Naime, Đaković ispušta ono što ne odgovara njegovoj koncepciji da optuži Stadlerovu stranu, a ono što donosi, tumači u korist *Zajednice* i franjevaca. Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 301.

⁵² Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler. – 24. Agosto 1910., ASV, *Archivio della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii* (AA. EE. SS.), Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 30r.

⁵³ Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler. – 24. Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 30r.

⁵⁴ Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 307; Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 457-459.

⁵⁵ Nadbiskup piše: „Il Comitato Centrale della H. N. Z. per impedire e rendere superflua questa organizzazione cattolica ebbe nella sessione di Settembre a. p. una sortita curiosa producendo un conchiuso senza senso. E di questo conchiuso falsò la data,

1910., biskup Marković pisao je nadbiskupu Stadleru uvjeravajući ga da bi trebao odustati od osnivanja *Udruge*. Nadbiskupu se njegovi razlozi nisu činili pravičnim, a osim toga osnivanje *Udruge* već je bila poznata stvar pa bi odustajanje od nje, prema njegovu mišljenju, značilo predaju „nedostojnu službe koju obavlja“.⁵⁶

Osnivačka skupština HKU održana je 18. siječnja 1910. godine. Mjesec dana poslije, 20. veljače 1910., nadbiskup je u Vrhbosni objavio *okružnicu* naslovljenu *Crkveni duh i katolički osjećaj* kojom se svjetovnom i redovničkom svećenstvu zabranjuje članstvo u *Zajednici* i njezino propagiranje u narodu. S druge strane preporučuje se članstvo u *Udruzi*, što treba poticati i kod naroda.⁵⁷ Do nadbiskupove okružnice, odnosno zabrane članstva i agitacije za *Zajednicu*, nije se puno držalo. Franjevci s područja Vrhbosanske nadbiskupije službeno su istupili iz *Zajednice*, ali agitiranje za *Zajednicu* nije prestalo i bilo je javno. Franjevci su usprkos nadbiskupovoj zabrani prisustvovali javnim skupštinama *Zajednice* i tako joj izražavali svoju potporu. Nakon dvije intervencije Ordinarijata provincijal fra Alojzije Mišić 8. travnja 1910. zabranio je franjevcima svaki daljnji rad za *Zajednicu*. Međutim, ni nakon te zabrane franjevačka agitacija za *Zajednicu* nije prestala.⁵⁸

3. Pokušaj traženja rješenja u Rimu

Nadbiskup je u svibnju 1910. godine oputovao u Rim *ad limina apostolorum* te je o prilikama u Bosni, pa tako i o odnosu franjevac a i ordinarijata, izvijestio Svetu Stolicu. Prema izvješću austrougarskog veleposlanika pri Svetoj Stolicu grofa Széczena ministru vanjskih poslova grofu Aeherentalu nadbiskup je u Rimu što se tiče franjevac a iznio optužbe opće

come se fosse stato deciso nella seduta di Febbraio del 1908, ciò che se fosse vero, avrebbe avuto pure un' eco nel pubblico. Il famoso conchiuso suona: 'Con riguardo alla autonomia confessionale ed all'autonomia in riuguardo d'istruzione pubblica di cui godono i maomettani e gli ortodossi, cessa la sfera di attività della H. N. Z. in questi ultimi quesiti, e si limita unicamente alla confessione di religione cattolica. La H. N. Z. starà dunque nei quesiti della religione ed istruzione sui principi della fede e morale catolica verso i suoi membri cattolici.'" Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler. – 24. Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 30v. 32rv.

⁵⁶ Nadbiskup Stadler nunciju Belmonteu 31. 1. 1910., ASV, Arch. Nunz. Vienna, vol. 729, f. 614v.

⁵⁷ Okružnica „Crkveni duh i katolički osjećaj“, *Vrhbosna* 4 (1910.), 49-54.

⁵⁸ Velimir BLAŽEVIĆ, *Bosanski franjevci*, 177-178.

naravi predbacujući im nedostatak discipline osobito u političkom smislu.⁵⁹ Nadbiskupov boravak u Rimu uznemirio je njemu nesklone krugove u Bosni. Vodstvo *Zajednice*, očito pretpostavljajući da će Stadler u Rimu iznijeti svoje viđenje prilika posljednjih godina, što bi za njih a i za franjevce bilo vrlo neugodno, ili možda čak isposlovati kakvu odluku Svete Stolice protiv franjevca, obratilo se najprije zajedničkom ministru financija Istvanu Buriánu a potom i papi Piju X. s nakanom da opovrgne Stadlerovu viziju problema i opravda bosanske franjevce. U svim trima pismima, dva su upućena Buriánu a jedno Papi, kojima usput rečeno ne nedostaje neistina i proturječnosti, nadbiskup Stadler je optužen za sav nered koji je nastao u Bosni. Zajedničari su molili ministra Buriána da Beč kod Svete Stolice stane u zaštitu franjevaca, a Papu da u Bosnu pošalje „specijalnog vizitatora“ koji će napraviti „jednu strogu istragu protiv“ nadbiskupa Stadlera i Vrhbosanskog kaptola i dokazati nevinost vodstva *Zajednice*, kao i nevinost franjevaca i biskupa Markovića i Buconjića. Ovaj vizitator, prema njima, ne bi smio biti isusovac „jer oni u ovim krajevima nisu dobro viđeni“.⁶⁰

Kako smo vidjeli iz gore navedenog izvještaja veleposlanika Széczena, nadbiskup Stadler u Rimu nije tražio nikakve posebne mjere protiv franjevaca, ali je slučaj ostao otvoren te je na posao stupila diplomacija. Veleposlanik Széczen razgovarao je s kardinalom državnim tajnikom koristeći se informacijama iz Mandićevih pisama koje mu je prosljedilo Ministarstvo vanjskih poslova. Veleposlaniku se činilo kako Sveta Stolica nema neku posebnu želju ulaziti u ovaj konflikt. Kardinal državni tajnik mu je rekao da namjeravaju ispitati optužbe obiju strana i budu li optužbe opće ili političke naravi, da se Sveta Stolica ne želi u to miješati. O želji Nikole Mandića i ostalih da Sveti Otac pošalje vizitatora u Bosnu, kardinal državni tajnik mu o tome ništa nije rekao, međutim, veleposlanik je smatrao da će se za to teško odlučiti. U razgovoru je nastojao kardinalu razjasniti opće prilike u Bosni i Hercegovini te naglasiti „poseban položaj“ franjevačkog reda koji uživa od davnina. Također ga je upozorio na štetnu politiku nadbiskupa Stadlera koja je razbila jedinstvo katolika na izbori-

⁵⁹ Széczen Aeherenthalu 24. 5. 1910., *Haus-, Hof und Staatsarchiv* (HHStA), Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 13v. Sadržaj pisma također kod Grijaka: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 464-465.

⁶⁰ Mandić i ostali ministru Buriánu 12. 5. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 27r–28r; Mandić i ostali ministru Buriánu 16. 5. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 34r-36v; Mandić i ostali Svetom Ocu 20. 5. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 29rv. 32r-33r. Citirani tekst: 32v. Sadržaj pisma od 16. 5. ministru Buriánu i pisma od 20. 5. Papi također kod Grijaka: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 466-469.

ma, što ne koristi ni katolicima, ni nadbiskupu Stadleru.⁶¹

U svibnju 1910. godine (18.-28. 5.) održani su izbori za Zemaljski sabor. Od 16 mandata određenih za katolike *Zajednica* koju su podržali franjevci osvojila je 11 mandata, a *Udruga* podržana od nadbiskupa Stadlera i svjetovnog klera 5 mandata. U sabor su još ušli kao virilisti: sarajevski nadbiskup, biskupi mostarski i banjalučki te dvojica franjevačkih provincijala.⁶²

Jedna od prvih tema koja se pojavila na zasjedanju Sabora bilo je pitanje proračuna i s njim povezano pitanje financiranja katoličkih odgojnih zavoda. Zemaljska vlada je napravila nacrt proračuna prema kojemu je predvidjela za financiranje katoličkih odgojnih zavoda 134 880 kruna, od čega bi za zavode svjetovnog klera, travničko sjemenište i sarajevsku bogosloviju, išlo 115 015 kruna a za franjevačke zavode 19 380 kruna.⁶³ O vladinu nacrtu najprije je raspravljao saborski *Odbor za proračun* u kojem su od katolika sjedila trojica članova *Zajednice*. Kad je došla na red rasprava o dodjeli sredstava katoličkim zavodima, *Odbor* je, pod utjecajem zastupnika *Zajednice*, zauzeo mišljenje da bi se predviđena sredstva trebala raspodijeliti prema broju pitomaca. Nadbiskupskoj gimnaziji, odnosno sjemeništu u Travniku pomoć bi se prema ovom modelu trebala smanjiti s 80 700 na 16 000 kruna.⁶⁴ Zemaljska vlada je smatrala da bi ovim došla u opasnost opstojnost travničkog sjemeništa te je stupila u „povjerljive razgovore“ s katoličkim članovima odbora, odnosno s predstavnicima *Zajednice*, koji su pristali na nagovor vlade da se pomoć zavodima svjetovnog klera umanjí za 30 620 kruna, a ne kako su oni predlagali za 64 700, s tim da se taj iznos doda kao pomoć franjevačkim zavodima.⁶⁵ Na daljnje ustupke članovi odbora nisu bili spremni pristati jer su obećali obojici franjevačkih provincijala za njihovu potporu HNZ na izborima uvećati izdvajanja za franjevačke zavode za 30 000 kruna.⁶⁶

61 Széczen Aeherentalu 21. 6. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler 2*, f. 85r-87r.

62 O uređenju Zemaljskog sabora i njegovim kompetencijama pogledati. Petar VRANKIĆ, *Religion und Politik in Bosnien und der Herzegowina (1878-1918)* (Paderborn; München; Wien; Zürich: Schöningh, 1998.), 44-46.

63 Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 471.

64 Izvještaj Zemaljske vlade ZMF 19. 8. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler 2*, f. 146r. 147r.

65 Izvještaj Zemaljske vlade ZMF 19. 8. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler 2*, f. 147r.

66 Izvještaj Zemaljske vlade ZMF 19. 8. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler 2*, f. 147r. 148r.

Na ovakav prijedlog *Odbora za proračun* u saborskoj raspravi reagirao je nadbiskup Stadler istaknuvši da nema ništa protiv povećanja potpore franjevačkim zavodima, ali je naglasio da to ne bi smjelo ići na uštrb zavoda dijecezanskog klera. Također je napomenuo da bi ovakav proračun mogao biti i povreda Konvencije iz 1881., gdje se austrougarska strana obavezala financirati spomenute zavode.⁶⁷ Nakon nadbiskupa Stadlera u raspravu se uključio provincijal bosanskih franjevac Alojzije Mišić koji nije osporio nacrt proračuna i time se suglasio s predviđenom preraspodjelom.⁶⁸

Razočaran i povrijeđen ishodom izbora i umanjnjem vladinih potpora dijecezanskim odgojnim zavodima, nadbiskup je odlučio rješenje potražiti u Rimu. Opširan opis geneze i razvoja sukoba između njega i *Zajednice* poslao je Svetoj Stolici 24. kolovoza 1910. godine. Glavna nadbiskupova zamjerka *Zajednici* bila je liberalizam, odnosno protukatolički i protucrkvjeni karakter i djelovanje, naznačujući čak njihovu želju za osnivanjem nacionalne Crkve, što potkrepljuje brojnim izvještajima službenog glasila *Zajednice*, *Hrvatska Zajednica* u kojima se napada Sveta Stolica, nadbiskup, svjetovni kler i isusovci.⁶⁹ Što se tiče franjevac glavna zamjerka je bila neposlušnost crkvenoj vlasti te suradnja i potpora spomenutoj liberalnoj, odnosno protucrkvenoj organizaciji.⁷⁰ U rujnu iste godine nadbiskup se obratio državnom tajniku Svete Stolice kardinalu Marryju del Valu tražeći preko njega pomoć od Svete Stolice jer, kako kaže, franjevci ne samo da ne prestaju nego uvijek idu dalje u borbi protiv nadbiskupa i svjetovnog klera udružujući se s najljućim neprijateljima Crkve.⁷¹ Također u rujnu 1910. godine predstavnici dijecezanskog klera Vrhbosanske nadbi-

67 „Il Governo di Sua Maestà Imperiale e Reale Apostolica fornirà i mezzi occorrenti a tale istituto – Vlada njegova carskoga i kraljevskoga apostolskog Veličanstva davat će potrebna sredstva toj ustanovi“. Tomo VUKŠIĆ, „Pravni okvir djelovanja Katoličke Crkve i neki podaci o katolicima krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Crnoj Gori, Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini“, *Vrhbosnensia* 2 (2015.), 375.

68 O saborskoj raspravi o proračunu: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 471-473.

69 Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler – 24 Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 33r-41r; 45r-48r.

70 Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler – 24 Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 36v-41r; 48r-50r.

71 “Siccome questi non soltanto non cessano colle loro ostinate agitazioni contro la mia persona e tutto il clero secolare in questi paesi, ma bensì vanno sempre più oltre e nella lotta danno la mano ai più accaniti nemici della nostra santa chiesa”. Lettera di Monsignor Arcivescovo Stadler all’Emo Signor Cardinale Segretario di Stato – Settembre 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 75r.

skupije uputili su promemoriju Svetom Ocu u kojoj ga mole da intervenira kod Cara da ne odobri odluku Zemaljskog sabora o oduzimanju novca dijecezanskim zavodima i da zabrani franjevcima da uzmu taj novac koji im je parlament dodijelio. Također mole Svetog Oca da ponovno učini valjanim dekret od 10. prosinca 1881. godine prema kojemu se sve župe u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, osim onih povezanih sa samostanima, stavljaju na slobodno raspolaganje dijecezanskom ordinariju.⁷² U isto je vrijeme u Državno tajništvo pristigla jedna *Povjerljiva nota s franjevačke strane*. *Nota* navodi glavne Stadlerove „grijehe“ prema franjevcima od početka, odnosno od njegova dolaska Bosnu, a mogu se svesti na jednu jedinu činjenicu – oduzimanje župa, bilo intervencijom Svete Stolice, bilo sekularizacijom.⁷³

Početak listopada nadbiskup je već bio u Rimu. Prema saznanjima otpravnika poslova pri austrougarskom veleposlanstvu pri Svetoj Stolicu grofa Pálffyja nadbiskup je od Svetog Oca namjeravao tražiti: 1. intervenciju da se ubuduće ne smanjuje pripomoć dijecezanskim odgojnim zavodima; 2. da kurija napravi pritisak na franjevce da popuste u pitanju „kongruē“; 3. da franjevci predaju župe svjetovnom kleru; 4. da se generalni vikar grkokatolika Josif Žuk imenuje apostolskim vikarom.⁷⁴ U Rimu su se već nalazili, zbog iste stvari, bivši provincijal bosanskih franjevaca, ne spominje se koji, i tadašnji generalni definitor Frano Lulić.⁷⁵ Bojeći se da bi Sveta Stolica mogla odlučiti prema Stadlerovim željama, obratili su se za pomoć austrougarskom veleposlanstvu u Rimu i zatražili intervenciju austrougarske vlade u korist franjevaca u smislu da se nastoji utjecati na Svetu Stolicu da se ništa protiv bosanskih franjevaca ne poduzima bez prethodnog sporazuma s vladom u Beču.⁷⁶ U isto vrijeme dok je definitor Lulić tražio pomoć kod veleposlanstva u Rimu, provincijal Mišić je to

⁷² Promemoria del clero secolare dell’Arcidiocesi di Vrhbosna al S. Padre – Settembre 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 78r-81v.

⁷³ Nota confidenziale di fonte francescana – Settembre 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 67v-69r. Nota počinje sljedećim riječima: „L’Eccellenza Rma Mons. Dr. Stadler, appena nominato l’Arcivescovo della Bosnia intimò la guerra ai Francescani per le parrocchie.“ Ondje, 67v.

⁷⁴ Pálffy Aehertalu 6. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 109r. U širem obliku: Pálffy Aehertalu 13. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 160r-163r. Sadržaj posljednjeg pisma također kod Grijsaka. Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 474.

⁷⁵ Pálffy Aehertalu 17. 9. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 139v-140r.

⁷⁶ Pálffy Aehertalu 5. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 127v-128r.

činio u Sarajevu i Beču. U Sarajevu je razgovarao s građanskim doglavnikom barunom Benkom kojemu je predao dopis u kojem je stajalo da nadbiskup Stadler namjerava franjevcima oduzeti župe. Barun Benko ga je uvjeravao da vlada takvo što neće dopustiti.⁷⁷

Sutradan, 7. listopada 1910., provincijal Mišić pisao je grofu Aehrentalu informirajući ga da je nadbiskup Stadler ovih dana otišao u Rim s namjerom da kod Svete Stolice ishodi da se franjevce povuče sa župa te ga molio da založi svoj utjecaj kod Svete Stolice da se franjevcima ne oduzimaju župe.⁷⁸ Grof Pálffy je upute iz Beča dobio 8. i 11. listopada 1910. U oba dopisa mu se naglašava da nastoji ishoditi kod Svete Stolice da se ništa ne rješava s obzirom na bosanske franjevce bez prethodnog dogovora s vladom u Beču.⁷⁹

Nadbiskup je bio u audijenciji kod Pape i prema pisanju grofa Pálffyja ne bi trebao biti zadovoljan jer mu ništa nije obećano, nego mu je samo rečeno da će se stvar ispitati. Osim toga, kardinal državni tajnik obećao je veleposlaniku da će se voditi računa o stavovima vlade u Beču.⁸⁰

II. Bastienova misija

1. Odluka o slanju ap. delegata P. Bastiena

Kako su s raznih strana stizale različite informacije o prilikama u Bosni koje se nisu smirivale, nego pogoršavale, Sveta Stolica je odlučila poslati u Bosnu osobu od povjerenja u službi apostolskog delegata. O slanju ap. delegata Sv. Otac obavijestio je nadbiskupa Stadlera, biskupe

⁷⁷ Zemaljska vlada ZMF 6. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 120rv.

⁷⁸ Mišić Aehrentalu 7. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 200r-203r.

⁷⁹ Aehrental Pálffyju 8. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 106v. „Ew - wollen sich unter Verwertung der in der Aufzeichnung des Finanzministeriums dargelegten Gesichtspunkte in geeigneter Weise bei der Curie verwenden damit die gegen die Franziskaner gerichteten Bestrebungen des Erzbischofs Stadler in den in Rede stehenden vier Fragen Leitens der Curie nicht mit Ausserachtlassung eines Einvernehmens mit der K. u. K. Regierung erledigt werden.“ Aehrental Pálffyju 11. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 115v.

⁸⁰ Pálffy Aehrentalu 9. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 117r.; Pálffy Aehrentalu 13. 10. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 164v.

sufragane i franjevačke provincijale 28. studenog 1910. godine. U istom pismu ih je pozvao na slogu i prekid polemike i svađe.⁸¹

Aktivnosti Svete Stolice pomno je pratilo austrougarsko veleposlanstvo pri Svetoj Stolici. Grof Széczen obavijestio je ministra Aehrenstala 22. studenog 1910. da je razgovarao s kardinalom državnim tajnikom koji mu je rekao da će Sveti Otac uputiti spomenuto pismo u Bosnu i poslati povjerljivu osobu da stvar ispita i o tome ga izvijesti. Još se nije znalo tko će biti povjerljiva osoba, ali veleposlanik je preporučio tko god bude, da se poveže s Zajedničkim ministarstvom financija i Zemaljskom vladom u Sarajevu jer od njih može dobiti najobjektivnije informacije o slučaju. Prema pisanju Széczena državni tajnik se s time složio.⁸² Sveta Stolica je odlučila u Bosnu poslati benediktinca Pierrea Bastiena o čemu je Državno tajništvo obavijestilo nadbiskupa Stadlera 16. prosinca 1910. godine.⁸³

Prije nego što je otputovao u Bosnu, Bastien je u Rimu imao „povjerljiv“ sastanak s austrougarskim veleposlanikom na kojeg je ostavio povoljan dojam. Prema Széczeniu, Bastien se pokazao prilično upućen u prijeponska pitanja koja je postavio nadbiskup Stadler i izgledao je kao da želi bez pristranosti ispuniti svoju misiju i izgladiti nastale razlike. Veleposlanik je također istakao da Bastien, koji je i sam redovnik, iz vlastita iskustva ima razumijevanja za progonoštva kojima su franjevci u Bosni izloženi od strane svjetovnog klera. Veleposlanik nije propustio informirati apostolskog delegata, na osnovi podataka koje je imao na raspolaganju, a to su podaci austrougarske vlade, o prilikama u Bosni i usrdno mu preporučiti da u svojem poslanju uspostavi kontakt sa Zemaljskom vladom u Sarajevu koja, kako piše veleposlanik, sigurno ima živu želju da se ponovno uspostavi mir među katolicima.

Delegat je u Bosnu trebao doći preko Budimpešte gdje se imao sastati s službenikom austrougarskog veleposlanstva pri Svetoj Stolici mons. Csizarikom, kojeg dobro poznaje, a koji je također trebao informirati delegata o prilikama u Bosni. Premda je misija u Bosni, kako mu je rekao kardinal Mery del Val, bila povjerljiva karaktera, veleposlanik je i usprkos tomu smatrao da bi bilo poželjno da mu Zemaljska vlada u Sarajevu pokaže

81 Papino pismo kao prilog Stadlerova pisma Lazareviću 17. 12. 1910., Arhiv Biskupskog ordinarijata u Mostaru (ABOM), bez protokolarnog broja /1910.

82 Széczen Aehrenstalu 22. 11. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler* 2, f. 179r-181v. Sadržaj pisma također kod Grijaka: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost*, 476.

83 Državno tajništvo Stadleru 16. 12. 1910., *ASV, Segr. Stato*, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 23rv.

jasnu susretljivost „jer će kroz osobne susrete lakše u našem interesu odgovarajućem smislu moći biti informiran.“⁸⁴

Delegat Bastien došao je u Bosnu 28. prosinca 1910. godine. Nastanio se kod sestara Kćeri Božje ljubavi u Sarajevu i otpočeo svoju misiju.

2. Prvo Bastienovo izvješće i njegove netočnosti

Prvo izvješće o prilikama u Bosni i Hercegovini, odnosno genezi, razvoju i odgovornosti u sukobu između dviju političkih opcija ap. delegat Bastien napisao je 31. ožujka, tri mjeseca poslije dolaska u Sarajevo. Izvješće je vrlo važno jer pokazuje Bastienovo razumijevanje konflikta koje će odrediti njegovo djelovanje, ali i djelovanje, odnosno stavove Svete Stolice u pokušaju pomirenja. Krivnju za sukob pripisao je pomalo svim stranama a najviše nadbiskupu Stadleru. Međutim, ono što je razvidno iz ovog spisa, Bastien, premda piše da je nastojao biti objektivan i nepristran, nije dovoljno ispitao problem te njegov dopis doista odiše neobjektivnošću i pristranošću, odnosno nepoznavanjem činjenica koje je Bastien morao znati ako je želio biti objektivan i nepristran.⁸⁵

Tako na samom početku izvješća piše da je nadbiskup Stadler s dvije pastoralne poslanice 2. veljače i 20. ožujka preporučio *Zajednicu* svećenstvu i narodu, a na drugom mjestu da Stadler „misli“ da je „potvrdio statute Zajednice samo pod uvjetom“ uz obećanje da će statuti biti promijenjeni u izričitijem katoličkom smislu te da za ovaj uvjet nitko nije znao dok nije nastao sukob, što mu je potvrđeno s različitih strana.⁸⁶ Činjenice

⁸⁴ „Die Mission P. Bastien's hat, wie mir Cardinal Merry del Val sagte, einen vertraulichen Charakter, ich glaube aber trotzdem, dass es sich empfehlen würde, wenn di Landesregierung in Sarajevo ihm ein gewisses Entgegenkommen zeigen würde, weil er durch persönlichen Verkehr leichter in einem unseren Interessen entsprechenden Sinne informiert werden kann“. Szécsen Acherntalu 17. 12. 1910., *HHStA*, Wien, F 26/K34 26, *Bischöfe–Stadler 2*, f. 194r-197r. Citirani tekst: 196v-197r. Sadržaj pisma također kod Grižaka: Zoran GRIŽAK, *Politička djelatnost*, 476-477.

⁸⁵ „Eminenza, ho cercato in questa relazione di rimanere oggettivo ed imparziale“. Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 117v.

⁸⁶ „Mgr. Stadler nelle sue lettere pastorali del 2 febbrajo e del 20 marzo 1908. raccomandò caldamente questa società al clero ed al popolo, anzi ordinò ai parroci di raccomandare ai fedeli questa organizzazione durante la Santa Messa dopo il Vangelo. [...] Mgr. Stadler pretende che egli confermò gli statuti della *Zajednica* soltanto conditionaliter, civi (sic.) sotto la promessa di modificare gli statuti in un senso più esplicitamente cattolico. Di questa condizione però nessuno seppe qualche cosa e

govore drukčije. Nadbiskup Stadler se susreo s predstavnicima *Zajednice* u veljači 1908. godine. Tom prilikom su mu obećali da će u roku od godine dana promijeniti statute da budu u katoličkom duhu. Nakon danog obećanja Stadler je preporučio *Zajednicu* svećenstvu i narodu. Stadler je izvršio svoje obećanje, a predstavnici *Zajednice* nisu. Istina je da Stadler u pastoralnoj poslanici kojom preporučuje *Zajednicu* nigdje ne spominje da je to „pod uvjetom“, ali istina je i s druge strane da je Stadler u ovoj stvari bio prevaren od vodstva *Zajednice*, što je Bastien morao znati ako je želio biti objektivan i nepristran. Nije istina kako piše Bastien da za Stadlerov uvjet nitko nije znao dok nije nastao sukob. Za uvjet su znali i vodstvo *Zajednice* i Stadler i njegovi suradnici a i javnost jer je objavljen u Vrhbosni, u siječnju 1909., a to je bilo prije sukoba i u veljači 1910. godine u vrijeme sukoba. Prvi put je objavljen godinu i 11 mjeseci prije Bastienova dolaska i drugi put 10 mjeseci prije njegova dolaska.⁸⁷ Znao je za nj i Bastien jer ga spominje u svojem izvještaju. U pismu područnog svećenstva objavljenom u siječnju 1909. stajalo je: „Početkom ove godine obećalo je izaslanstvo središnjeg odbora H. N. Z. preuz. g. Nadbiskupu, da će se pravila slijedeće godine izmijeniti u tom smislu.“⁸⁸

Nadbiskupov zahtjev za promjenu statuta *Zajednice* delegat stavlja tek u prosinac 1908. u smislu da je Nadbiskup izmjenu statuta tražio tek preko *Odbora sedmorice svećenika*, što je znak da mu je bilo poznato pismo objavljeno u Vrhbosni u siječnju 1909., ističući da je nadbiskup tražio da samo katolici mogu bit članovi zajednice i da društvo nosi katoličko ime. Delegat još piše da je Stadler bez dogovora sa *Zajednicom* utemeljio „egzekutivni odbor sastavljen samo od svjetovnih svećenika, premda je upisao među članove ovoga odbora dva franjevca, koji su odmah potom protestirali da ne žele i ne mogu to prihvatiti“.⁸⁹ Naime, stvari se nisu tako

tutto venne fuori al momento del conflitto, ciò che mi fu confermato da diverse parti.“ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 110v. 112v. Što se tiče pastoralnih poslanica koje Bastien spominje, ne radi se o dvije poslanice, nego o jednoj koja je datirana 2. veljače, a objavljena 20. ožujka u Vrhbosni. Pastoralna poslanica „Rješenje socijalnih pitanja u Bosni i Hercegovini“, *Pod zastavom Srca Isusova*, 569-579.

87 „Što hoćemo u H.N.Z.?“, *Vrhbosna* 2 (1909.), 31. Pastoralna poslanica „Crkveni duh i katolički osjećaj“, 20. veljače 1910., *Pod zastavom Srca Isusova*, str. 613.

88 „Što hoćemo u H. N. Z.?“, *Vrhbosna* 2 (1909.), 31.

89 “Questa idea prese maggior consistenza quando Mgr. Stadler, senza intesa previa col comitato centrale della *Zajednica*, istituì un comitato esecutivo composto di soli sacerdoti secolari, benché egli iscrisse fra i membri di questo comitato due francescani, i quali protestarono subito di non voler ne poter accettare. Di più Mgr. Stadler per

događale. Nadbiskup je, kao što je već napomenuto još u veljači 1908. tražio od vodstva Zajednice promjenu statuta te je to ponovljeno u zahtjevu *Odbora sedmorice svećenika*. Osim toga u zahtjevu *Odbora sedmorice svećenika* nigdje ne stoji da se traži promjena imena *Zajednice* u smislu da ona nosi katoličko ime, nego da se promjene statuti u smislu da članom zajednice može biti samo katolik.⁹⁰ Ovo je objavljeno u *Vrhbosni* u siječnju 1909. i bilo je javno, gotovo dvije godine prije delegatova dolaska u Bosnu tako da je delegat mogao imati tu informaciju. Delegat u izvještaju piše da je središnji odbor *Zajednice* pristao, što prije, promijeniti §2 statuta, na zahtjev *Odbora sedmorice svećenika*, ali da je odbio druge zahtjeve.⁹¹ Delegat je i ovdje krivo informirano Svetu Stolicu. Središnji odbor *Zajednice*, primivši zahtjev *Odbora sedmorice svećenika* koji je datiran 31. prosinca 1908., poslao je upit svojim okružnim i mjesnim uredima s pitanjima jesu li solidarni s dosadašnjim radom i programom *Zajednice* i jesu li za preinaku pravila u strogo vjerskom duhu? Dobivši odgovore na izvanrednoj sjednici odbora potkraj siječnja 1909., potpuno su odbacili zahtjeve *Odbora sedmorice svećenika*, odnosno ponovno nisu prihvatili promjenu statuta u katoličkom smislu kako su nadbiskup i svećenstvo tražili.⁹²

Zajednica je tek u prosincu 1909., gotovo godinu dana poslije zahtjeva *Odbora sedmorice svećenika*, na sjednici u Tuzli na nagovor biskupa Markovića usvojila, a službeno objavila tek u veljači 1910. godine u svojem glasilu *Hrvatska zajednica* promjene statuta.⁹³ Međutim, ni tada usvojeni članak nije službeno ušao u statute, a bilo je i prekasno jer je nadbiskup sa svojim krugom već bio u osnivanju *Udruge*, što priznaje i sam

mezzo di questo comitato insistette per il cambiamento dell'articolo 2. degli statuti in uno senso formalmente cattolico, e domandò 1. che soli cattolici croati facessero parte dell'associazione; 2. che la società *Zajednica* portasse il nome di cattolica." Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 110v-111r.

90 „Pravila H. N. Z. neka se u toliko isprave, te može članom H. N. Z. biti samo Hrvat katolik“. „Što hoćemo u H.N.Z.?“, *Vrhbosna*, 2 (1909.), 31.

91 „Il comitato centrale della *Zajednica* promise di modificare quanto prima l'articolo 2. degli statuti, ma rifiutò di accettare le altre domande“. Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 111r.

92 Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 287-288.

93 Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 111r. Relazione su le questioni tra i cattolici della Bosnia-Erzegovina fatta compilare ed inviata da Mons. Stadler. – 24. Agosto 1910., ASV, AA. EE. SS., Austria, Pos. 1028, Fasc. 439, f. 31rv.

apostolski delegat.⁹⁴ Ostaje problematično sudjelovanje dvojice franjevacu u *Odboru sedmorice svećenika*. Kao što je već rečeno, Bastien piše da ih je nadbiskup Stadler upisao među članove te da su oni odmah protestirali da ne žele i ne mogu to prihvatiti. Istinitost Bastienova pisanja teško je provjeriti. U protokolu Vrhbosanskog nadbiskupskog ordinarijata zapisnik sjednice 13. prosinca 1908. ne postoji niti ga ima u među arhivskim dokumentima tih godina.⁹⁵ S druge strane, činjenica je da su njihova imena objavljena u *Vrhbosni*, radilo se o fra Frani Komandanoviću i fra Nikoli Momčiloviću, mjesec i nešto dana poslije sastanaka područnog svećenstva i da na pisanje Vrhbosne nema nikakve reakcije s njihove strane.

Kao što je već rečeno, ap. delegat glavnog krivca za sukob označio je nadbiskupa Stadlera kojemu najviše prigovara nerazboritost i nedosljednost. Što se tiče osude *Zajednice* zbog liberalizma, i delegat se slaže da je u *Zajednici* postojala neka sklonost prema liberalizmu, ali zamjera nadbiskupu Stadleru što je uopće preporučio *Zajednicu* kad je već poznao te ljude.⁹⁶ Također navodi da je Stadler bio savjetovan da ne prenaagli u svojoj odluci, nego da nastoji pametno ukloniti liberalne sklonosti koje su se pojavile kod vodećih ljudi *Zajednice* te kako je trebao zajedno raditi sa svojim sufraganima i nastavlja: „nažalost, mgr. Stadler nije htio poslušati nikoga i vjerovao je da može nametnuti svoju pastirsku poslanicu cijeloj crkvenoj pokrajini“.⁹⁷ Ovdje je vrijedno spomenuti, što se tiče uklanjanja vodećih ljudi kod kojih su postojale neka liberalne sklonosti, da je nadbiskup, odnosno njegova opcija, nastojala promijeniti vodstvo *Zajednice* u ožujku 1909. godine, ali nije uspio. O tome je pisao Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909. godine. S nadbiskupovim izvještajem slaže se

94 „Quando il comitato centrale dell’Unione croata nazionale presentò l’ultima redazione dell’articolo 2., era troppo tardi: Mgr. Stadler non tenendo conto di consigli di moderazione e di prudenza dati da persone laiche e da sacerdoti, ne anche da Mgr. Marković, il quale preveda le infelici conseguenze di una divisione, avea fondata un altra associazione: Hrvatska katolička Udruga. l’Unione cattolica croata...“ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 111v.

95 Đaković spominje Arhiv Sarajevskog ordinarijata i dokumente sa savjetovanja područnog klera održanog 13. prosinca 1908., ali ne donosi brojeve dokumenta. U tekstu u kojem opisuje zaključke oslanja se samo na Vrhbosnu. Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 284-285.

96 Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 112v-113r.

97 Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 114r.

i izvješće vladina povjerenika koji je pratio događaje tih dana.⁹⁸ Također na primjedbnu da je trebao raditi sa svojim sufraganima, treba reći da je nadbiskup prije osude *Zajednice* počeo raditi na osnivanju *Udruge* čiji je prijedlog pravila poslao biskupu Markoviću koji je, kako piše nadbiskup, obećao biti član *Udruge*. Međutim, Marković se ubrzo predomislio te se priključio *Zajednici* koja je na njegovo inzistiranje izglasala promjenu 2. članka statuta u katoličkom duhu. Potom je Marković pisao Stadleru da bi trebalo odustati od osnivanja *Udruge*, ali nadbiskupu se njegovi argumenti nisu činili dostatnima.⁹⁹ Tvrdnja da je nadbiskup svoju pastoralnu poslanicu htio nametnuti čitavoj crkvenoj pokrajini, ne može se ničim dokazati. Istina je da se nakon ove poslanice kler razdijelio. Onaj svjetovni, ne samo u vrhbosanskoj nego i u drugim biskupijama, opredijelio se za Stadlerovu stranu, a franjevački protiv, ali to se dogodilo po samoj inerciji stvari jer je kler inače bio razdijeljen.

Spomenuli smo da je apostolski delegat nadbiskupu Stadleru zamjerao i nedosljednost. Prema njegovu mišljenju, ako je nadbiskup već osudio *Zajednicu* kao liberalnu i zabranio svećenstvu članstvo u njoj, kako to da ju nije zabranio narodu. Osim toga zamjera mu što je pregovarao s predstavnicima *Zajednice*, i nakon što ju je osudio kao liberalnu, o zajedničkom sudjelovanju na izborima. Bastien također zamjera Stadleru, kad mu je pokazao da se statuti *Udruge* i *Zajednice* gotovo ne razlikuju, da je nadbiskup razliku prebacio na privatni život članova udruženja, dodajući da se nadbiskup vara i da je prevaren jer i u *Udruzi* se nalaze ljudi lošeg vladanja.¹⁰⁰

Također mu zamjera, pisanje političkog lista *Hrvatski dnevnik* koji je bio u vlasništvu Vrhbosanskog kaptola. Smatrao ga je najgorom novinom koja se po svojoj vulgarnosti i nasilju razlikovala od ostalih objavljujući, bez provjere istine, sve što im je poslano protiv njihovih neprijatelja i odbijajući povući napisano i onda kad se dokazalo da je to bila laž.¹⁰¹ Nemoguće je u ovom radu ulaziti u analizu pisanja *Hrvatskog dnevnika*,

⁹⁸ Nadbiskup Stadler Kongregaciji za biskupe i redovnike 1909., Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije (AVN), s. d., 4; Izvještaj kotarskog predstojnika von Rabatića: Generalversammlung der „Hrvatska narodna zajednica“ am 7. März 1909., Relation, ABiH, ZMF, Präs., 668/1909., 1-4; Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije*, 299-302.

⁹⁹ Nadbiskup Stadler nunciju Belmonteu 31. 1. 1910., ASV, Arch. Nunz. Vienna, vol. 729, f. 614v.

¹⁰⁰ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 113v-114r.

¹⁰¹ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 112v.

ali pomalo čudi da se apostolski delegat tolikom žestinom osvrće samo na pisanje spomenutih novina, dok o pisanju novina iz suprotnog tabora protiv nadbiskupa nema ni blizu te žestine!

Delegat dio odgovornosti za sukob pripisuje i *Zajednici* i franjevcima, ali u manjoj mjeri. Odgovornost *Zajednice* vidi u tome što nisu odgovorili na „pravednu molbu“ nadbiskupa Stadlera da promijene statute u katoličkom duhu, a odgovorili su na molbu biskupa Markovića.¹⁰² Premda navodi njihove razloge, koji se uglavnom svode na bojazan da bi Stadler mogao preuzeti političko vodstvo koje bi prema njima dovelo do nemogućće suradnje s muslimanima u budućem parlamentu, ipak zaključuje da „ne želi i ne može opravdati vodstvo *Zajednice* zbog izvjesne sklonosti prema liberalizmu, niti što su tako kasnili s obećanom promjenom 2. članka statuta, još manje također što su u ove sporove umiješali narod“.¹⁰³

Upletanje franjevacu u slučaj smatrao je „elementom velikog značenja“ u smislu da se oni nisu upleli u sukob između Stadlera i *Zajednice*, lako bi se problem riješio. Odmah na početku, kako piše Bastien, kad je Stadler namjeravao osnovati *Udrugu*, oni su pokazali da ga na žele slijediti. Potom navodi događaje poput pisanja protiv nadbiskupa Stadlera u tisku, optužbe nadbiskupa zbog nedobivanja pasivnog prava glasa, Visočke afere koji su opteretili odnose između franjevacu i Stadlera.¹⁰⁴ U slučaju Visočke afere pismo franjevacu uredniku Vrhbosne u kojem su Vrhbosnu nazvali listom framasonskim naziva „prilično živahnim“ a Stadlerovu suspenziju spomenutih još jednom nerazboritošću.¹⁰⁵ Dalje delegat navodi kako su se franjevci stavili na stan *Zajednice* i kako su na Stadlerovu naredbu *Zajednicu* napustili službeno, ali su je i dalje nastavili preporučivati „pod izgovorom da se radi o čisto političkoj stvari i da u ovoj materiji nisu dužni biti poslušni Nadbiskupu“. Čuvši ovakve riječi, delegat je podsjetio neke

¹⁰² Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 114r.

¹⁰³ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 114rv.

¹⁰⁴ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 115rv.

¹⁰⁵ „Il foglio diocesano dell’arcidiocesi di Sarajevo pretostò imprudentemente contro questa lettera, ed i professori del ginnasio di Visoko scrissero una lettera aperta assai vivace al redatore del foglio diocesano. Mgr. Stadler rispose con una lettera pastorale condannando questa lettera come ‘temeraria, scandalosa et suspecta de haeresi’, sospese tutti i professori della giurisdizione, richiamandogli tutti all’esame di teologija dommatica. Una altra imprudenza deplorata da molti.“ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 115v.

članove provincije da nije njihovo suditi čine nadbiskupa, nego izvršiti i čekati sud Svete Stolice.¹⁰⁶ Bastien dalje navodi da su napisane razne brošure, direktno ili indirektno protiv nadbiskupa, pisanje nadbiskupova Hrvatskog dnevnika protiv franjevaca te opisuje povijest sukoba nadbiskupa i franjevaca zaključivši da je ovaj sukob „više nego jedan nesporazum, to je jedna kroz mnogo godina skrivena mržnja koja se pokazala prilikom sukoba oko Zajednice“.¹⁰⁷

3. Konkretni koraci prema pomirenju

Do izvjesnog popuštanja među zavađenim stranama došlo je, kako izvještava ap. delegat, već početkom 1911. godine. Stranke su u parlamentu napravile zajednički klub i napokon su se, nakon dvije godine neviđanja, susreli u Sarajevu nadbiskup Stadler i biskup Marković.¹⁰⁸ Biskup Marković je ovom prigodom predlagao nadbiskupu Stadleru da oba udruženja i *Udruga* i *Zajednica*, oba katolička kako on piše, u nečemu popuste pa da tako dođe do jedinstva katolika. Stadler mu je odgovorio, kako prenosi biskup Marković, da je to nemoguće.¹⁰⁹ Također je i delegat u to vrijeme pripremao teren za pregovore. Predstavnici oba udruženja, kako piše delegat, bili su spremni pregovarati i nadbiskup Stadler se činio spremnim, ali u posljednjem trenutku to je kategorički odbio.¹¹⁰ Ni Bastien ni Marković u svojim pismima, Bastien državnom tajniku a biskup Marković Sv. Ocu, izričito ne kažu o čemu se razgovaralo i zbog čega je Stadler odbio razgovarati.¹¹¹ Tek kasnije u siječnju 1912. Bastien u jednom pismu državnom tajniku, nakon što je postignuto sjedinjenje, napominje da

¹⁰⁶ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 115v-116r.

¹⁰⁷ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 116r-117v.

¹⁰⁸ Bastien Marryju del Valu 9. 2. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 86v; Bastien Marryju del Valu 11. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 106v.

¹⁰⁹ Biskup Marković Svetom Ocu 2. 4. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 132v.

¹¹⁰ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 117v.

¹¹¹ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 117v-118r; Biskup Marković Svetom Ocu 2. 4. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 132v.

je Stadler bio pasivan jer je očekivao odluku Svete Stolice.¹¹²

I Bastien i Marković bili su mišljenja kad bi nadbiskup malo popustio, da bi se moglo doći do mira te su pisali, kao što je već rečeno, državnom tajniku i Sv. Ocu da ga se u tom pravcu potakne.¹¹³ Na molbu biskupa Markovića i delegata Bastiena papa Pio X. pisao je nadbiskupu 11. travnja 1911. godine. Zahvalivši mu kao i ostalim biskupima što se već nalaze na pragu obnovljene sloge, potakao ga je da u tom smislu treba nastaviti i konačno učvrstiti mir, što ne dvoji da će se postići uz banjolučkog biskupa i apostolskog delegata.¹¹⁴

Nakon Papina pisma nadbiskup je pristao na pregovore. Do susreta s ciljem uspostavljanja mira došlo je u Banja Luci 23.-25. srpnja 1911. godine. Susreli su se nadbiskup Stadler, biskup Marković i upravitelj „ispražnjene stolice“ mostarske don Lazar Lazarević. Susretu je prisustvovao i delegat Bastien. Tema razgovora bilo je moguće pomirenje između suprotstavljenih „katoličkih“ društava i svećenstva. Odbačena je mogućnost osnivanja trećeg društva, kao i ujedinjenje dvaju postojećih. Prihvaćeno je da ostanu oba društva, ali da oba teže istom cilju, dobru katoličke vjere i naroda.¹¹⁵ Dogovoreno je da članovi oba udruženja izbjegavaju ono što dovodi do svađa i razilaženja te upotrijebe sve snage u pravcu postizanja pravog jedinstva. Dogovorilo se također da svećenici, oba klera koji se nalaze u pastoralnoj službi, izbjegavaju javne rasprave i da u crkvama ili ispred njih ne raspravljaju o društvima.¹¹⁶ Ono u čemu se nisu dogovorili, bilo je kojem udruženju bi trebao pripadati pastoralni kler. Biskup Marković je zastupao mišljenje da treba ostati sloboda, a nadbiskup Statler, kojemu se priključio vlč. Lazarević, da se svi svećenici uključeni u pastoralnu službu priklone *Udruzi*, kako bi se među klerom uklonila nesloga ili razdijeljenost, ali ipak „da se ne bi činilo da se Zajednica omalovažava i smatra sporednom, neka se izaberu muževi nadglednici iz oba klera da odrede osobe i načine kojima

¹¹² „La ragione della passività di Mgr. Stadler in questa occasione é che egli avrebbe voluto lascare la responsabilità della decisione alla Santa Sede“. Bastien Marryju del Valu 23. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f.79r.

¹¹³ Bastien Marryju del Valu 31. 3. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 117v-118r; Biskup Marković Svetom Ocu 2. 4. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 132v.

¹¹⁴ Sveti Otac nadbiskupu Stadleru 11. 4. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 10, 1914., f. 125r-127r.

¹¹⁵ Relatio sessionis habitae die 23. 24. 25 Julii 1911. Banjlucae, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 120r.

¹¹⁶ Relatio sessionis habitae die 23. 24. 25 Julii 1911. Banjlucae, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 120v-121v.

se Zajednica može moralno i materijalno pomoći“.¹¹⁷

O dogovoru u Banja Luci delegat Bastien izvijestio je kardinala Merryja del Vala 7. kolovoza 1911. godine. Obavijestio ga je da su se pregovarači složili u nekim općim principima. Dajući objekcije na neke točke dogovora, najviše se osvrnuo na onu najsporniju, tj. na treću točku gdje nije bilo dogovora. Ponovno je za glavnog krivca držao nadbiskupa Stadlera premda ni Markovićev prijedlog nije smatrao dobrim. U Stadlerovu prijedlogu vidio je njegovu želju da *Udruga* stekne nadmoćnost nad *Zajednicom* i da ova ostane jedino udruženje u zemlji iz jednostavnog razloga jer je on njezin pravi poglavar.¹¹⁸ Markovićev prijedlog nije smatrao dobrim jer bi i dalje ostao razdor kako među klerom, tako i među narodom.¹¹⁹ Smatrao je, da jedino ostaje hipoteza da kler ne bude član ni jedne ni druge političke stranke, ali ni to ne bi imalo uspjeha jer svećenstvo na terenu ima mnogo načina da neslužbeno utječe na politiku.¹²⁰

Vidjevši da je nemoguće doći do jedinstva s biskupima i klerom, tražio je od kardinala državnog tajnika dopuštenje da direktno pregovara s predsjednicima udruženja.¹²¹ Očito, dobivši odobrenje, s njima je razgovarao, o čemu je obavijestio kardinala 4. rujna 1911. godine. Predsjednik *Udruge* prenio je predsjedniku *Zajednice* obećanje nadbiskupa Stadlera da će povući zabranu svećenstvu za članstvo u *Zajednici* čim dođe do ujedinjenja. Međutim, delegat od predstavnika *Zajednice* nije tražio ujedinjenje, nego je samo obećanje jasne i eksplicitne izjave katoličkog principa koja se treba uvrstiti u statute. Predstavnik *Zajednice* je na to odmah pristao, ali je tražio da se, nakon što se da ovo obećanje, povuče Stadlerova zabrana svećenstvu.¹²² U međuvremenu je Zajednica na sjednici središnjeg odbora javno potvrdila katolički princip na sljedeći način: „U stvarima političkim, gospodarskim i kulturnim, koji se tiču vjere, religije, crkvene discipline i katoličkog morala u svojim principima ili u svojim konsekvencijama“.

¹¹⁷ Relatio sessionis habitae die 23. 24. 25 Julii 1911 Banjlucae, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 121v.

¹¹⁸ Bastien Merryju del Valu 7. 8. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 117v-118r.

¹¹⁹ Bastien Merryju del Valu 7. 8. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 118v.

¹²⁰ Bastien Merryju del Valu 7. 8. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 118v.

¹²¹ Bastien Merryju del Valu 7. 8. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 119v.

¹²² Bastien Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 170r.

cama, imat će se uvijek pred očima principe Katoličke Crkve, kojih se čvrsto mora držati. Ako bi se takva pitanja morala javno pretresati, neće se pretresati nego u sporazumu s episkopatom.“¹²³ Novi tekst §2 poslan je vladi na odobrenje kako bi mogao biti uvršten u statute. Bastien se nadao da će to ubrzo biti te je smatrao da će ovaj članak ubuduće biti „dovoljna garancija“ biskupima jer će se uvijek moći u slučaju nužde na nj pozvati i tražiti njegovo izvršenje.¹²⁴ Usput rečeno, vlada nije odobrila tekst spomenutog paragrafa onako kako ga je predložila *Zajednica* i kako ga je Bastien prenio državnom tajniku. Naime, na molbu središnjeg odbora *Zajednice* da se takav tekst odobri, vladin povjerenik za grad Sarajevo odgovorio je središnjem odboru „da se pasus: ‘u stvarima političkim’ imade brisati, pošto je u smislu §2 društvenih pravila svaka politička djelatnost ‘Hrvatskoj narodnoj zajednici’ isključena“.¹²⁵

Nakon što je središnji odbor *Zajednice* donio odluku o promjeni §2 statuta, nadbiskup Stadler i njegova strana su se, kako piše Bastien, izjasnili da nemaju povjerenja u članove *Zajednice*, što je ap. delegatu bilo neshvatljivo.¹²⁶ Na Bastienovo inzistiranje da opozove zabranu svećenstvu da mogu biti članovi zajednice, Stadler mu je odgovorio: „Najprije pregovaramo, ako prezentirani program bude prihvaćen, ući ću i ja sam u obadva udruženja, te kao posljedica toga zabrana će biti uklonjena sama od sebe, ako ne bude prihvaćen, bit će vremena za objavljivanje opoziva.“¹²⁷

Nakon što nije uspio uvjeriti Staldera da opozove zabranu, predložio je kardinalu državnom tajniku da Sveta Stolica prosudi novu verziju §2 i ako je bude smatrala dostatnom, on bi mogao izraziti nadbiskupu Stadleru

123 Bastien kardinalu Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 170v.

124 Bastien kardinalu Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 171r.

125 Vladin povjerenik za grad Sarajevo središnjem odboru HNZ-a, ASV, Arch. Nunz. Vienna, vol. 775A, f. 1062. Konačni tekst §2 je glasio: „U stvarima socijalnim i kulturnim, koje se tiču vjere, religije, crkvene discipline, katoličkog morala, budi u načelima budi u konsekvencijama, imadu se vazda pred očima držati principi katoličke crkve, kojih se čvrsto mora držati. Zato, ako bi se takova pitanja javno pretresati imala, neka se pretresaju u sporazumu sa episkopatom“. „Svim okružnim odborima H. N. Z. za Bosnu i Hercegovinu“, *Hrvatska Zajednica, Organ za politiku, prosvjetu i narodno gospodarstvo* 6. 9. 1911., 70 (1911.), 1.

126 Bastien Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 171r.

127 Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 79r.

izričitu želju Svete Stolice da povuče zabranu svećenstvu kako bi mogli biti članovi *Zajednice*. Potom bi, kako piše Bastien, mogli početi razgovori.¹²⁸ Zanimljivo je da delegat ne inzistira na Stadlerovu uvjetu, nego na uvjetu *Zajednice*?! Kako je već rečeno, Stadler je obećao povući zabranu čim dođe do sjedinjenja, a *Zajednica* je kao uvjet pregovora tražila opoziv zabrane. Stadler je imao i previše negativnog iskustva sa *Zajednicom* da bi im vjerovao na riječ. Je li Stadler imao kakve informacije sa zasjedanja središnjeg odbora *Zajednice* ili nije, nije poznato. Ako je imao, nije čudno da je ovako reagirao. Naime, prema zapisniku toga zasjedanja predsjednik *Zajednice* Jozo Sunarić je članovima središnjeg odbora referirao tijekom pregovora s papinskim delegatom i rekao im „da je uspjeh *Zajednice* zajamčen“. Potom im je predstavio „novu stilizaciju prijedloga biskupa Markovića za očuvanje katoličkih (sic!) vjerskih interesa“. Na pitanje člana središnjeg odbora dr. Jelenovića „koja će posljedica biti“ za *Zajednicu* ako usvoji „gornju stilizaciju“, Sunarić je odgovorio „da će Delegat nakon prihvaćene promjene tražiti da Rim pozove dr. Štadlera, da digne Zabranu nad *Z a j e d n i c o m*.“ Osim toga iz zapisnika je vidljivo da uspjesi pregovora uopće nisu bili sigurni. Sunarić je izvijestio članove odbora da su novine pisale o izmirenju *Zajednice* i *Udruge*, ali da njemu kao predsjedniku „o tom oficijalno ništa nije poznato“ te da je prije dva dana razgovarao s „predsjednikom *Udruge* Vančašom i rekao mu, da on neće sve dotle stupiti u pregovore, dokle se anatema sa *Zajednice* ne digne, a nakon toga da će pregovore povesti“. Potom je član odbora Nikola Precca predložio da se, u slučaju da se „anatema“ skine, stupi u pregovore s *Udrugom* tek nakon što se o tome izjasne okružni i mjesni odbori i održi zasjedanje središnjeg odbora koji će o ovoj stvari reći konačno mišljenje. Potom je Ivo Pilar predložio „da se obvezatni zaključci ne stvaraju, dok središnji odbor ne izrekne svoje mijenje (sic!)“. Potom je središnji odbor usvojio gore navedene prijedloge.¹²⁹

Sveta Stolica je prosudila da je izmjena u §2 dovoljno katolička te je ovlastila delegata Bastiena da priopći nadbiskupu Stadleru želju Sv. Oca da povuče zabranu svećenstvu da budu članovi *Zajednice* na što je Stadler

¹²⁸ „... io potrei esprimere a Mgr. Stadler il formale desiderio della Santa Sede che la proibizione fosse rivotata. Allora si potrebbe cominciare le trattative“. Bastien Merryju del Valu 4. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 171rv. Citirani tekst: 171v.

¹²⁹ Zapisnik sa zasjedanja središnjeg odbora *Zajednice*, ABiH, ZMF, Präs., 1188/1911., 5-6.

pristao premda je za njega, kako piše Bastien, to bila velika žrtva.¹³⁰ Kako je uskoro po savjetu liječnika trebao ići na odmor, dostavio je delegatu tekst opoziva koji mu se činio dobar. Međutim, kad je mu je dostavljen konačni tekst, delegat je u posljednjim riječima vidio „jednu apsolutno nepotrebnu uvredu za Zajednicu“, osobito za biskupa Markovića i franjevce biskupija mostarsko-duvanjske i banjolučke. Bojao se također da bi „na osnovi“ ovoga teksta svako nastojanje oko mira i jedinstva bilo nemoguće.¹³¹ Naime, u Stadlerovu tekstu opoziva stajalo je: „Pošto je ‘Hrvatska narodna zajednica’ u sjednici svoga središnjeg odbora od 2 rujna 1911 poprimila u društvena pravila §2“ - navodi tekst paragrafa - „te je ova promjena pravila zemaljskoj vladi prijavljena; - to se moja zabrana izdata svećenstvu obojega klera dne 11 veljače 1910 ne tiče današnjeg društva ‘Hrvatska narodna zajednica’ jer se je isto postavilo na katoličko stanovište.“¹³² Kako se vidi iz teksta izjave delegat je smatrao uvredljivim za *Zajednicu*, za biskupa Markovića i za franjevce to što se u izjavi izričito kaže da je *Zajednica* tek sada prihvatila katoličko stanovište što je bilo činjenica jer je tek ovom prilikom spomenuti §službeno postao dio statuta. Dobivši Stadlerovu izjavu, delegat ga je molio da promijeni tekst u smislu da samo opozove zabranu bez ikavka spominjanja da je *Zajednica* prihvatila katolički princip. Promjena je trebala glasiti: „u sadašnjem stanju opozivam zabranu danu i jednom i dugom kleru 11. veljače 1911. da budu članovi H. N. Z.“¹³³ Kako Stadler nije prihvatio promjenu teksta, Bastien se obratio kardinalu državnom tajniku kojem je izložio gore navedene razloge zatraživši od njega autorizaciju spomenutog teksta. Nakon što mu je državni tajnik to potvrdio, tražio je od Stadlera novu izjavu.¹³⁴

¹³⁰ Bastien Merryju del Valu 22. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 176r.

¹³¹ Bastien Merryju del Valu 30. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 181v-182r; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 80v.

¹³² Tekst opoziva. ASV, Arch. Nunz. Vienna, vol. 775A, f. 1081r; Tekst na talijanskom: Bastien Merryju del Valu 30. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 181rv.

¹³³ „his stantibus revoco prohibitionem utriusque clero die 11 februarii 1910 factam nomen dandi H. N. Z.“ Bastien Merryju del Valu 30. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 181r-182v. Citirani tekst: 191v. Također o slučaju: Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 80v.

¹³⁴ Bastien Merryju del Valu 30. 9. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 182rv; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 80v-81r.

Stadler je odbijanje promjene teksta prokomentirao u pismu, nekome u Sarajevo, čini se biskupu Šariću, 1. studenog 1911. godine ovim riječima: „Ništa ne čujem o Zajednici i Udrugi. Ja bih najvolio, da obadva društva opstoje; bojim se, da će načela Zajednice mah preoteti. Što se čovjek može nadati od društva, kom je jedan Mandić ili Sunarić na čelu? Kada o tome razmišljam vrlo žalostan postajem, to više, što opažam, da su delegata Apost. obrlatili. On svakako traži, da se dadne izjava, neka smiju biti članovi Zajednice i Udruge, a da se ne kaže u toj dozvoli, da se sada ona daje s razloga, u što se Zajednica postavila na katoličko stanovište?“¹³⁵

Kako je od Nadbiskupa zatražena nova izjava, on je zamolio delegata Bastiena da mu točno navede tekst kakav bio on htio da se objavi.¹³⁶ Dobivši traženi tekst, nadbiskup ga je odobrio i dao delegatu dozvolu da ga objavi, međutim, urednik službenog vjesnika Dujmušić nije ga htio objaviti pravdajući se nadbiskupovom odsutnošću. Nadbiskup je potom naredio da se tekst objavi u sljedećem broju službenog vjesnika i to je trebalo biti 5. prosinca 1911. godine.¹³⁷

U međuvremenu je stvar oko ujedinjenja preuzela Stranka prava u Zagrebu. Bastien je pratio pregovore i o njima izvještavao Državno tajništvo. Na susretu u Zagrebu u listopadu 1911. oba udruženja su prihvatila politički program Stranke prava, no nastao je problem oko imena. *Udruga* je željela novo ime kako bi sačuvala autoritet nadbiskupa, a *Zajednica* zadržati staro s dodatkom „zdržena“ u znak sjećanja na ujedinjenje s *Udrugom*. Bastien je smatrao da argument *Udruge* ima malu težinu (forte di minor peso) jer je *Zajednica* promijenila statute prema nadbiskupovoj želji te da *Udruga* nema što izgubiti nego dobiti jer ima samo dva organizirana odbora u BiH. S druge strane *Zajednica*, o čijim se argumentima, kako piše, treba razmisliti i uzeti ih ozbiljno u obzir bila je: organizirana je po cijeloj Bosni i Hercegovini, što je mnogo koštalo, odobrena je od vlade te u slučaju novog imena moralo bi se ponovno tražiti odobrenje od vlade, a u tom slučaju bi bili zaustavljeni mnogi društveni i ekonomski

¹³⁵ Nadbiskup Stadler nekome u Sarajevo (vjerojatno Šariću) 1. 11. 1911., ASMI, Zagreb, 1911., f. 2r.

¹³⁶ Nadbiskup Stadler nekome u Sarajevo (vjerojatno Šariću) 1. 11. 1911., ASMI, Zagreb, 1911., f. 2r.

¹³⁷ Bastien Merryju del Valu 1. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 211v. Bastien Merryju del Valu 13. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 215r; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81r.

„organi“ među katoličkim pučanstvom u trenutku kad katolički seljaci imaju veliku potrebu za pomoći te na koncu ne zna se kako bi narod prihvatio novu organizaciju, treću u četiri godine.¹³⁸ Problem koji bi mogao nastati, kako je predviđao Bastien, bio bi problem imena jer bi neki članovi *Udruge* mogli tražiti, ako ostane ime *Zajednica*, da joj se doda pridjev „katolička“. Međutim, ni to nije smatrao prikladnim jer kako je čuo od „nekoliko osoba koje nisu bile u sukobu“, a čije je mišljenje tražio, muslimani bi, s kojima katolici koji su manjina moraju biti složni, u tome mogli vidjeti prozelitizam i misliti da je novo udruženje pod visokim vodstvom nadbiskupa Stadlera, što bi dalo povoda Srbima da ih nahuškaju kako bi ih odvojili od Hrvata katolika. Budući da bi ovi problemi mogli iskrsnuti, tražio je dopuštenje državnog tajnika, ako se stranke oko imena ne bi mogle dogovoriti, da im predloži da odluku donese Sveta Stolica.¹³⁹ Dopuštenje je dobio, ali nije bilo potrebno jer je od njega traženo da ne prisustvuje sljedećoj sjednici u Sarajevu početkom studenog 1911. godine koju je predvodio predstavnik Stranke prava iz Zagreba Vladimir Prebeg.¹⁴⁰ Upada u oči da se Bastienov stav oko pitanja imena podudara sa stavom Zajednice. Na sjednici središnjeg odbora u Travniku 16. listopada 1911. članovi odbora su zaključili: „Obe organizacije imadu se nazivati pod jednim imenom i to u prvom redu pod imenom Hrvatska Narodna Zajednica, u slučaju da udrugaši ne bi na ovaj naziv pristali, onda pod imenom „Ujedinjena ili združena Hrvatska narodna Zajednica, treće ime ne smije imati.“¹⁴¹

U vrijeme trajanja spomenutih pregovora nadbiskup Stadler se nalazio u Sarajevu. Predstavnici *Zajednice* i *Udruge* trebali su se sastati 7. prosinca 1911. godine. Očekivalo se, da bi moglo doći do ujedinjenja. Nadbiskup je predložio delegatu odgodu objave sudeći je, ako bi došlo do ujedinjenja, malo korisnom a s time bi se sačuvao autoritet i njegov

¹³⁸ Bastien Merryju del Valu 30. 10. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 185rv.

¹³⁹ Bastien Merryju del Valu 30. 10. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 185r-186r.

¹⁴⁰ „Egli [Prebeg] mi domandò gentilmente se io vedessi inconvenienti a tenermi lontano della conferenza tra i delegati dei due partiti. Ho risposto di non vedere nessun inconveniente, perchè si giunga ad un risultato; che del resto io avea pres la risoluzione ferma di tenermi neutrale tra ambedue partiti, ancorché io fossi presente alla conferenza. Mgr. Stadler mi diede lo stesso consiglio.“ Bastien Merryju del Valu 9. 11. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 196rv.

¹⁴¹ Sjednica središnjeg odbora Hrvatske narodne zajednice u Travniku, 11. 10. 1911., ABiH, ZMF, Präs., 1427/1911.

i *Udruge*.¹⁴² Delegat je zatražio mišljenje predsjednika *Zajednice* koji se s tim nije složio rekavši da ne želi nastaviti razgovore dok se izjava ne objavi.¹⁴³ Ponovno je tražio od nadbiskupa da s objavom izjave ne kasni, a nadbiskup od njega da se izjava još ne objavljuje. Delegat je potom tražio mišljenje državnog tajnika koji mu je odgovorio sredinom prosinca da se s objavom izjave ne kasni.¹⁴⁴ Delegat i nadbiskup su se dogovorili da izjava bude objavljena u 1. broju *Urbosne* 1912. godine.¹⁴⁵ Međutim, početkom siječnja nadbiskup Stadler je tražio od državnog tajnika suspenziju objave. Kao razlog naveo je molbu predstavnika *Udruge* za odgodom. Budući da su počeli pregovori oko ujedinjenja, opoziv bi mogao biti zapreka sjedinjenju jer bi oslabio poziciju *Udruge* u pregovorima. Obavijestio je također kardinala državnog tajnika da će uskoro o tome dobiti jednu detaljnu predstavku predstavnika *Udruge*.¹⁴⁶ Što je točno stajalo u kardinalovu odgovoru, nije poznato, ali iz onoga što proizlazi iz Bastienova pisanja izgleda da je njemu bilo prepušteno hoće li suspendirati objavu ili ne. Naime, 10. siječnja nadbiskup Stadler pokazao je Bastienu kardinalov telegram i zamolio ga da odgodi objavu jer bi uskoro moglo doći do ujedinjenja stranaka.¹⁴⁷ Istoga dana, predstavnici *Udruge* pisali su predstavku Sv. Ocu s istom molbom. I prema njima objava opoziva ne bi olakšala put k sjedinjenju, nego bi samo oštetila autoritet nadbiskupa jer bi se pokazalo kako je on imao krivo, a oni pravo i oslabila bi poziciju *Udruge* u pregovorima jer predstavnici *Zajednice* ne stavljaju opoziv kao uvjet sjedinjenja nego samo pregovora u kojima bi njihova pozicija bila

¹⁴² Bastien Merryju del Valu 13. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 215v; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81r.

¹⁴³ Bastien Merryju del Valu 13. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 215v.

¹⁴⁴ Bastien Merryju del Valu 13. 12. 1911., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 215v-216; Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81v.

¹⁴⁵ Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81v.

¹⁴⁶ „La pubblicazione della revoca sarebbe sicurametne grave impendio alla fusione e umilazione della Udruga e della sua tenace detta per la causa cattolica de Udurga entro due tre giorni dirige alla Santa Sede dettagliato expose.“ Nadbiskup Stadler Merryju del Valu 6? 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 11, 1914., f. 220r-221r.

¹⁴⁷ Bastien kardinalu Merryju del Valu 13. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 53r.

ojačana. Ako bi ipak moralo doći do opoziva, „autoritet katoličkih principa, čast nadbiskupa i pravda naše stvari traže žurno da H. N. Z. prije nego što dođe do opoziva javno zažali i povuče svoj način djelovanja i pisanja, i da ga se odrekne”.¹⁴⁸

Prije nego što je Bastien odlučio hoće li suspendirati odluku objave ili ne, tražio je od Stadlera predstavku koju je *Udruga* poslala Sv. Ocu. Nije u njoj našao ništa novo što nije već nadbiskup izložio Sv. Ocu prilikom boravka u Rimu 1910. godine. Odluku o objavi opoziva ipak je suspendirao, ali ne iz razloga što je to od njega tražio nadbiskup, nego jer se je 13. i 14. siječnja trebala održati generalna skupština Stranke prava u Zagrebu.¹⁴⁹

Na spomenutoj generalnoj skupštini 14. siječnja 1912. došlo je do ujedinjenja *Zajednice* i *Udruge*. Predstavnici *Zajednice* inzistirali su da nadbiskup Stadler povuče zabranu kleru. Središnji odbor Stranke prava podupro je njihov zahtjev i odlučio na tome inzistirati kod nadbiskupa Stadlera i ujedno podupro zahtjev *Udruge* da *Zajednica* opozove sve ono što je pisala protiv nadbiskupa. Predstavnici stranaka prihvatili su prijedloge i zaključen je mir. Nadbiskup Stadler odobrio je sve što je bilo dogovoreno.¹⁵⁰ Opoziv zabrane objavio je 23. siječnja 1912. godine.¹⁵¹ Misija apostolskog delegata P. Bastiena u ovom pitanju bila je završena.

Zaključak

Do neslaganja, odnosno do sukoba između nadbiskupa Stadlera i *Hrvatske narodne zajednice*, koji datira od početka 1908., došlo je zbog neuvrštenja, odnosno uvrštenja katoličkog principa u statute *Zajednice*.

¹⁴⁸ „Se poi si dovesse assolutamente pure addivenire alla revoca dell interedizione decretata in causa della maniera di agire e scrivere della H. N. Z., in questo caso la Autorità dei principii cattolici, la dignità dell'arcivescovo, la giustizia della n. causa richiedono impellentemente ch ela H. N. Z. prima che avvenga la revoca, deplori pubblicamente e rittratti la sua maniera di agire e di scrivere, e la confessi“. Predstavnicu HKU Sv. Ocu 10. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f.10r-12v. Citirani tekst: 12v.

¹⁴⁹ Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 1914., f. 81v.

¹⁵⁰ Bastien Merryju del Valu 23. 1. 1912, ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, f. 81v-82r; Bastien Merryju del Valu 26. 1. 1912., ASV, Segr. Stato, Rubrica 247, Fasc. 12, 55rv.

¹⁵¹ „Velečasnom svećenstvu obojega klera u nadbiskupiji vrhbosanskoj“, *Vrhbosna* 4 (1912.), 61.

Naime, nadbiskup Stadler je smatrao i zahtijevao od vodstva *Zajednice* da u svoje statute uvrsti katolički princip i da bude „katolička“ organizacija, a predstavnici *Zajednice* su to odbijali smatrajući da oni trebaju biti nacionalna organizacija bez izričitog katoličkog usmjerenja.

Sukob bi se vjerojatno bio brzo riješio u korist nadbiskupa da se u nj nije uključilo svećenstvo kao glavni oslonac svih društvenih aktivnosti na terenu. Dijecezanski svećenici podržali su Stadlera, a franjevci *Zajednicu*. Vidjevši da ništa ne može promijeniti kod *Zajednice* niti na nju utjecati, nadbiskup je krenuo u osnivanje novog udruženja koje bi bilo katoličko i pod nadzorom crkvene hijerarhije. Novo udruženje službeno je osnovano u siječnju 1910. i nosilo je ime *Hrvatska katolička udruga*. Očekujući da će nadbiskupovu volju prihvatiti svećenstvo u pastoralu, u veljači 1910. zabranio je pastoralnom svećenstvu članstvo u *Zajednici* optuživši je za liberalizam i preporučivši mu *Udrugu*. Dijecezansko svećenstvo poslušao je nadbiskupa, a franjevačko do okružnice nije puno držalo. Službeno su na području Vrhbosanske nadbiskupije napustili *Zajednicu*, ali su i dalje na terenu radili za nju. Biskup Marković i franjevci banjolučke i mostarske biskupije ostali su u *Zajednici*.

Slučaj je došao pred Svetu Stolicu. S jedne strane nadbiskup Stadler, a s druge strane *Zajednica* i franjevci poduprti austrougarskom diplomacijom. Od ovih posljednjih Stadler je bio okrivljen za „sav nered“ u Bosni, a Stadler se, kako prenose izvješća, samo požalio na franjevce, odnosno na njihovu crkvenu disciplinu osobito u političkim pitanjima.

U BiH su bili izbori. *Zajednica* je dobila 11 mandata za *Udruga* 5. Parlamentarni život donio je nove nesporazume i sukob rasplamsao. Pod utjecajem zastupnika *Zajednice* parlament je izglasao umanjene novčane potpore dijecezanskim sjemeništima koja je bila utvrđenja Konvencijom iz 1881., a povećao franjevačkim. Razočaran događanjima Stadler se ponovno pozvao na Rim. Tražio je od Pape da se dijecezanskim odgojnim zavodima ne umanjuje potpora te da franjevci predaju župe svjetovnom kleru. Ni franjevci nisu mirovali. U strahu da bi Sveta Stolica mogla odlučiti prema Stadlerovim željama, zatražili su pomoć Monarhije, odnosno Bečke vlade koja je stala u njihovu zaštitu i isposlovala da se o njima u Bosni ništa neće odlučivati bez dogovora s Bečom.

Kako su Svetoj Stolici dolazile razne i proturječne informacije, stvar se odlučilo ispitati. U Bosnu i Hercegovinu poslan je benediktinac P. Bastien kao apostolski delegat. Jedna od njegovih zadaća bila je postići mir među zavađenim bosansko-hercegovačkim katolicima, odnosno mir među zavađenim politikama. Delegat je u Bosnu došao krajem prosinca 1910. godine. Iz prvog njegova izvješća Svetoj Stolici o ovome sporu,

koji je napisao samo tri mjeseca nakon dolaska, vidi se da nije dovoljno dobro ispitao nastanak i razvoj sukoba. Premda je u izvješću napisao da je želio biti nepristran i objektivan, njegovo izvješće, kad se usporedi s činjenicama, donosi razne netočnosti, tako da se u njegovu nepristranost i objektivnost doista može posumnjati. Kao glavnog krivca za „nered“ označio je nadbiskupa Stadlera premda i *Zajednici* i franjevcima pripisuje dio krivnje, ali puno manje nego Stadleru. Prema njegovu mišljenju da je Stadler bio razborit i popustljiviji, do sukoba ne bi ni došlo, dok takva ocjena za drugu stranu u njegovu rezoniranju ne postoji. Sukob je, kao što je rečeno, nastao zbog katoličkog principa u statutima. Prema Bastienu on je postojao još od veljače 1908. premda je, kao što i on sam zna, službeno uvršten u statute tek u rujnu 1911. na čemu je Stadler inzistirao. Kroz cijelo njegovo djelovanje na pomirenju ne može se oteti dojmu da je zastupao stranu *Zajednice*. To se posebno vidi u inzistiranju da nadbiskup opozove zabranu svećenstvu da bude član *Zajednice*. Stadler je obećao da će zabranu opozvati čim dođe do pomirenja, odnosno do ujedinjenja „zavađenih“ strana, a suprotna strana je opoziv zahtijevala kao uvjet pregovora. Bastien je uporno, do kraja inzistirao na uvjetu *Zajednice*.

Kad je posredovanje u pomirenju preuzela Stranka prava iz Zagreba, Bastien je sklonjen u stranu. Premda više nije bio uključen u pregovore, i dalje je inzistirao na Stadlerovu opozivu ne tražeći zauzvrat ništa od *Zajednice*. Stadler je vješto „manevrirao“ te opoziv izbjegao. Nakon što su se strane pomirile i stranke ujedinile, objavio je opoziv zabrane. Bastien je u svojoj misiji „izmirenja“ doživio neuspjeh!

ARCHBISHOP STADLER AND THE CROATIAN NATIONAL COMMUNITY: THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE CONFLICT AND THE MISSION OF APOSTOLIC DELEGATE P. BASTIEN IN RECONCILING THE TWO SIDES (1908-1912)

Summary

The author deals with the origin and development of the conflict between Archbishop Stadler and the Croatian National Community and the mission of Apostolic Delegate Pierre Bastien in reconciling the estranged parties. The paper is in two parts: the first section deals with the origin and development of the conflict, that is, the events from 1908 to the end of 1910, while the second section deals with the mission of Apostolic Delegate Bastien, which – with reference to this matter – lasted from the end of 1910 to the beginning of 1912.

The conflict arose over the inclusion or non-inclusion of Catholic principles in the Community statutes. Archbishop Stadler felt that if the Community wanted to care for the well-being of Croat Catholics, it must do so in accordance with the principles of the Catholic faith and make this clear in its statutes. The leadership of the Community considered this unnecessary. The conflict intensified after the annexation of 1908 and the announcement of the organization of political life, that is, the proclamation of elections and the convening of parliament. In this period, Stadler intensified pressure on the leadership of the Community. Fearing that the Community might pursue a policy without cooperating with church structures, he again insisted on the incorporation of Catholic principles in the statutes, also asking the Community to work in cooperation with the clergy. When the Community refused, he tried – but failed – to change its leadership.

During these events, the clergy were divided: the diocesan clergy sided with Stadler; while the Franciscan clergy sided with the Community. Concluding that he would not be able to change things in the Community, Stadler set about founding a new political organization – the Croatian Catholic Association. In founding the Association, he forbade the clergy of his diocese, who worked in the parishes, to become members of the Community. The diocesan clergy obeyed, while the Franciscan clergy, although officially exiting the Community, continued to work for it.

Mutual recriminations, which at times went beyond the boundaries of decency and ecclesiastical propriety, became public. As the issue manifestly became a Church problem, both sides requested the intervention of the Holy See, which decided to send Benedictine P. Bastien, as Apostolic Delegate, with the mission of reconciling the two parties. The Apostolic Delegate carried out this mission from late 1910 until early 1912. At the end of March 1911, after a three-month stay in Bosnia, he sent the Holy See his first report on the division among Catholics in BiH. Bastien's report diverges substantially from the facts that had led to the conflict. He identified Archbishop Stadler as the main culprit in the dispute, though he attributed some responsibility to both the Community and the Franciscans.

Bastien tried to resolve the conflict by mediating a reconciliation effort and finding a solution with the hierarchy. This approach did not bear fruit. The views of Archbishop Stadler and Bishop Markovic, who supported the Community, remained unchanged. After failing with the hierarchy, he turned to the leaders of the Community and the Association. Both sides were inclined to come together. The main obstacle was securing the revocation of Stadler's ban on clergy joining the Community. Representatives of the Association suggested that the ban be rescinded after the proposed merger took place, while Community representatives demanded that the ban be rescinded as a condition for negotiations. Bastien supported the position of the Community.

At the same time as Bastien's negotiations with the representatives of the Community and the Association, the Party of Rights from Zagreb was involved in mediating reconciliation. Bastien was asked not to participate in these negotiations. Although he did not participate, he continued to insist that Stadler rescind the ban. Stadler skillfully sidestepped this until reunification in January 1912, after which he rescinded the ban.

Keywords: *Archbishop Stadler; Croatian National Community, Croatian Catholic Association, conflict, Franciscans, diocesan clergy, Holy See, reconciliation mission, apostolic delegate P. Bastien.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan